

tarih evresi

İki Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

İSTANBUL TARİHİ ÜÇÜNCÜ DOSYA
DR . HÜLYA COŞKUN ÖZEL SAYISI
TEMMUZ-AĞUSTOS 2021

www.tarihcevresi.net

ISSN 1303-3876

**Henri Prost, Ayasofya ve Fransız Akademisi'nin
Araştırma Nesnesi olarak Antikite**

**İstanbul Kent Kurgusunun Tarihi Boyutuna
Yeni Bir İrdelemeye Roma Genius Loci'si**

**Byzantion ve İstanbul'un
Antik Dönem Kent Kurgusu**

**İstanbul'un Helenik Kentten
Roma Kent Kurgusuna Transformasyonu**

**İstanbul, Kuruluşu ve Kente Atfedilen İsimleriyle
Mimarlık Tarihindeki Yeri Caput Mundi,
Nouva Roma - Konstantinopolitana**

BAKMAYA DOYAMIYORUZ

Patim Güvende Sigortası Anadolu Sigorta'da

Minik dostlarınızın sağlığı artık güvende. Kedi ya da köpeğinizin acil tedavilerinin yanı sıra muayene, tahlil/tetkik ve belirli hastalıklara yönelik tedavilerini de

Patim Güvende Sigortası'yla karşılıyor, onların mutluluklarını güvence altına alıyoruz.

Üstelik, dilediğiniz veterineri seçme imkanı Patim Güvende Sigortası'nda.

Detaylı bilgi anadolusigorta.com.tr'de.

tarih evresi

Aylık Tarih ve Kültür Dergisi

İSTANBUL TARİHİ ÜÇÜNCÜ DOSYA

DR . HÜLYA COŞKUN ÖZEL SAYISI

TEMMUZ-AĞUSTOS 2021

Sahibi

MT PROMASYON MATBAA

Yazı İŐleri Müdürü

OĐn Nuri TAŐ

Yayın Yönetmeni

Nesim őEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Doç. Dr. Nesim őEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,

Doç. Dr. Birsen BULMUŞ, Doç. Dr. Mehmet Z,

Doç. Dr. Umut ZĐR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35

tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ niversitelerinde bulunan Doktorlar,

Doçentler ve Master Đrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.

Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.

Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMASYON MATBAA

Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

<i>Henri Prost, Ayasofya ve Fransız Akademisi'nin Araştırma Nesnesi olarak Antikite</i>	<i>6</i>
<i>İstanbul Kent Kurgusunun Tarihi Boyutuna Yeni Bir İrdeleme ve Roma Genius Loci'si</i>	<i>19</i>
<i>Byzantion ve İstanbul'un Antik Dönem Kent Kurgusu</i>	<i>33</i>
<i>İstanbul'un Helenik Kentten Roma Kent Kurgusuna Transformasyonu.....</i>	<i>43</i>
<i>İstanbul, Kuruluşu ve Kente Atfedilen İsimleriyle Mimarlık Tarihindeki Yeri Caput Mundi, Nouva Roma - Konstantinopolitana.....</i>	<i>55</i>

Hülya COŞKUN*

** Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü*

ÖZGEÇMİŞ

Dr. Hülya Coskun, Lisans (MSGSU), Y. Lisans, (MSGSU), Doktora, (ENSA-PB & MSGSU).

Lisans ve Y. Lisans derecelerini, MSGSU, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden aldı.

Doktorasını MSGSU, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi ve ENSA-PB, École Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Belleville, (Şehircilik), Paris, Fransa'da yaptı.

“20. Yüzyılın İlk Yarısında Konut Sorununun Ele Alınış Yöntemleri ve Henri Prost İstanbul Örneği” adlı Doktora Tezi ile mezun oldu.

Almanya’da, HfBK, Hamburg Hochschule Für Bildende Künste, DAAD bursu ile çalışmalar yaptı.

İyi derecede, İngilizce, Fransa, İtalyanca bilmektedir.

ÖNSÖZ

14. 07.2021
İSTANBUL

Bu çalışmaların amacı, öncelikle İstanbul üzerine yapılmış araştırmalara bir katkı sunabilmek ve de daha önce Roma ve İstanbul kentleri üzerine yaptığım araştırmaların da yayın haline getirilmesidir. Gerek, Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nde, hocam Sn. Prof. M. Onat ile Y. Lisans ve Doktora sırasında yürüttüğüm çalışmalar ve yine bu dönemde Bizans uzmanı, Sn. Prof. Dr. S. Eyice'den aldığım "Bizans Dönemi İstanbul" dersi, sonrasında ise Paris'de, ENSA-PB-École Nationale Supérieure d'Architecture de Paris-Belleville'de, Doktora tez danışmanım, Sn. Prof. Dr. P. Pinon ile yaptığım doktora çalışmalarım ve kendisinin Paris'te, "La Topographie d'Istanbul" (İstanbul Topografyası) adlı dersi tüm bu çalışmalara kaynak oluşturdu.

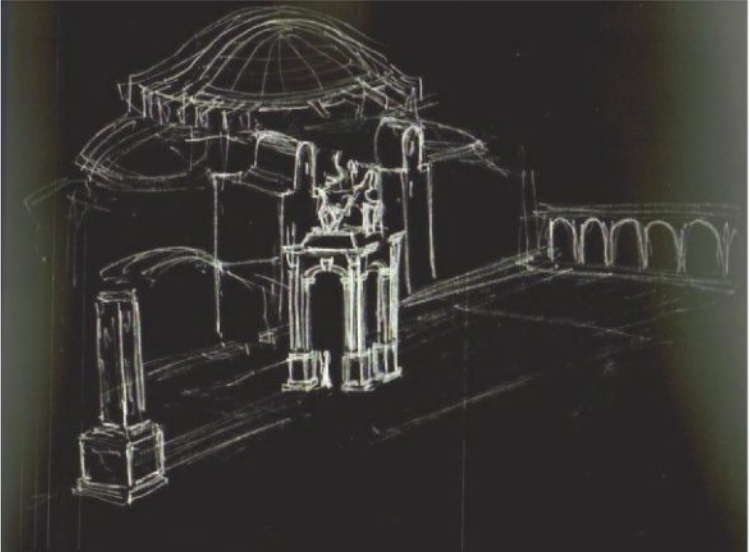
Bu bağlamda, İstanbul'un, yaşadığımız dünyada pek çok kentin sahip olamadığı olağanüstü tarihi ve mimari değerlere sahip olarak, bizlere de Mimari Miras, Kültürel Miras anlamında olağanüstü şeyler öğreten, bu dünya üzerindeki eşsiz kentin gelecekte de değerinin bilinmesi ve yapılan bu çalışmaların değerlendirilip, yayınlanması ve bizden sonra gelecek olan araştırmacılara kaynaklık etmesi en önemli dileğimizdir.

Sonuç olarak, başta Mimar Sinan Üniversitesi olmak üzere yetişmemde katkısı bulunan tüm hocalarıma, Akademik kariyerimde her zaman beni destekleyen aileme, oğlum Alp'e ve Tarih Dergisine Sn. Nuri beye teşekkürlerimi sunarım.

Saygılarımla
Dr. Hülya Coşkun

Henri Prost, Ayasofya ve Fransız Akademisi'nin Araştırma Nesnesi olarak Antikite*

Hülya COŞKUN*

Şekil 1. İstanbul, Ayasofya. Bizans Dönemi. Çizim. H. Coşkun.

* Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü

Binlerce yıl başkentlik yapmış ayrıcalıklı bir kent olan İstanbul'un önemini vurgulayan en önemli özelliği ise Bizans'ın ve yeni dinin simgesi *iconic* Ayasofya idi. Ayasofya, kentin stratejik noktası olan Antik Akropolis tepesinin üzerinde, birinci tepe'de yer alarak sıfır noktası sayılan Million taşının karşısında ve kentin başlangıcını işaret eden en önemli yapı konumundaydı. Ayasofya'nın diğer önemi ise dünyaki mabedler arasında eşsiz oluşu ve uzun yıllar boyunca bir benzerinin inşa edilmesinin zorluğundan ileri gelmekteydi. Bu bağlamda, dünyada ve Osmanlı dönemindeki yeni inşa edilecek dini yapılar için de önemli bir model olarak görüldü. Ayasofya, inşa edildiği dönemden bu yana yapısal olarak dünyada ulaşılamaz ve ilgi çeken bir mimariye sahip olarak, her dönem bir araştırma nesnesi olarak ilgi çeken bir yapı olmuştur. 18-19. Yüzyıllardan itibaren ise İtalyan mimarlarca restore edilir. Sonrasında, 20. Yüzyıl başlarından itibaren Ayasofya'nın önemi giderek daha da artar ve bu bağlamda akademik çevrelerin ve de Roma'da tarihi ve antik kentlere ait çalışmalarda bulunan Fransız Akademisi'nden Henri Prost'un araştırma alanına girer. Bu çalışmada kentin Bizans dönemine ait daha gerçekçi bir tanım yapabilmek için; Henri Prost'un görsel betimlemeleri ve Cyril Mango'nun yazınsal betimlemeleri birlikte karşılaştırma ile sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, Bizans, Fransız Akademisi, Henri Prost, İstanbul, Roma.

1. Giriş

Ayasofya her zaman önemli bir mabed olarak görüldü. Bu *iconic* yapı, önceleri daha çok hayranlık uyandıran mimarisi ve inşa etmesi hayallerin de ötesinde adeta olanaksız görülen eşsiz yapım tekniği bakımından dikkat çeker. İlk yapılan çalışmalar, Ayasofya'da yapılan bazı

restorasyon çalışmaları olarak dikkat çeker. 18. ve 19. yüzyıllarda, İstanbul'a gelen; 1777'de Toscana'den gelen arkeolog Domenico Sestini, topografik araştırmaları hakkında kitap da hazırlayan, Napolitan (Napoli'li) C. Carignano, 1827'de Toscana'den gelen, Genoa, (Cenevizli) diplomat Baratta, son olarak mimar olarak Ayasofya'nın onarımında da bulunan Fossati kardeşler İstanbul'u ziyaret etmişlerdir (Girardelli, 1999).

Bu arada o sırada yalnızca sarayların J. Labarte (1861) tarafından çok az sayıda arkeolojik kalıntı üstüne kurulmuş bir restitüsyonu bulunmaktadır (Pinon, 2010). Arkeolojik çalışmalar ise bu bu bölgede ancak 1912 ve 1913 yıllarında görülen yangınlar sonrasında başlatılabilmektedir, bu çalışmalar ise önce Almanların başlattığı ve 1919 yılına dek sürdürdükleri kazı çalışmalarına sonrasında Fransızlar 1921'den itibaren devir alırlar esas itibarıyla Ebersolt ve Thiers tarafından 1907'den itibaren (Pinon, 2010).

Ayasofya, 20. Yüzyıl ile birlikte mesleki bilgi ve görgülerini arttırmak için başka ülkelerde çalışmalar yapan Avrupalı mimarların da ilgi odağındadır artık ve eğitim alanında da akademik çevrelerde bir araştırma nesnesi olarak ve de özellikle, Fransız Akademisi'nin ve Henri Prost'un araştırma alanına girerek önem kazanır.

Fransız Akademisi'nin her sene başarılı mimarlar ve sanatçılara verdiği *Grand Prix* (Büyük ödül) bu kişilerin ödüllendirilmesi anlamında geliyordu ve bu ödülü almaya hak kazananlar Roma'da, Villa Medici'de, Antik dönem ve Roma mimarisi üzerine araştırma yapmak hakkı kazanıyordu. Antik döneme ait çalışmalarda bulunmak *Beaux-Art* geleneğinden gelen Fransız Akademisi'nin önem verdiği eğitimsel çalışmalar olarak önem taşımaktadır.

Fransız Akademisi'nden bu büyük ödülü alanların başında da Fransız mimar-şehirci Henri

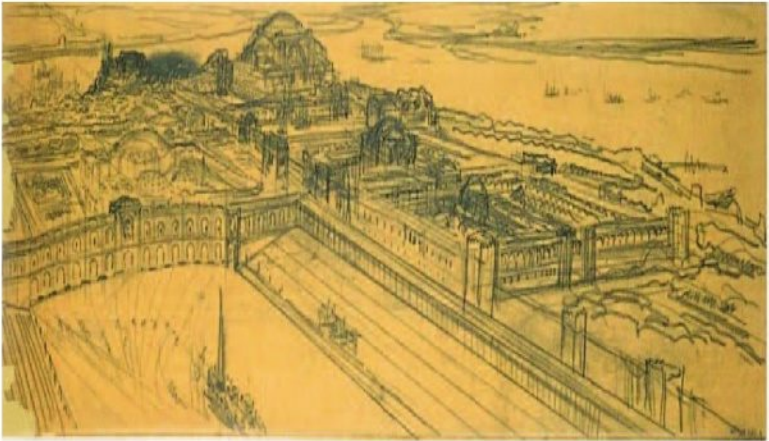
Prost ve arkadaşları gelmektedir. Henri Prost, “şehirçilik” disipliniyle de ilk olarak “*Grand Prix*” (Büyük ödül) için gittiği Roma’da karşılaşır (URL-1). Henri Prost ve arkadaşları; Roma’da bir araya gelirler, İtalya’daki tarihi kentlerin yenileme sorunlarını araştırarak ve tarihi kent sorunlarını irdeleme yoluyla modern kent sorunlarını çözmeyi amaçlamaktadırlar (Coşkun, 2017). Henri Prost’un, şehirçilik mesleğine olan ilgisi de Roma’daki, Villa Medici bağlamında ele alınmalıdır ve bu bağlamda Tony Garnier’den, Patrice Bonnet’ye kadar uzanmaktadır.

Henri Prost ve arkadaşlarının, Roma çalışmaları “şehirçilik” disiplininin temellerinin atıldığı dönemdir. Antik Roma dönemi tasarım ve planlama yöntemlerinin form ve biçimlerinin mimarlık mesleğindeki eğitimleri için ne kadar

önemli olduğunun da ayırdına vararak araştırmalarını Roma mimarisi üzerine yoğunlaştırırlar. Bu bağlamda, ilk dönemlerde Henri Prost ve arkadaşları kendi söylemlerini ve mimarlık öğretilerini Antik kent planlamacılığı üzerine kurgularlar (De Hautece ur).

Böylece, tarihi kentlerdeki antik dönemlere ait şehirçilik deneyimleri ileride gerçekleştirecekleri büyük planlamaların kaynağı olur; Henri Prost, A. Agache, L. Jaussely, Hebrard, vb. (De Hautece ur). Özellikle, Paul Bigot’nun, antik Roma kentini yeniden kurgulaması, Henri Prost’un, mimarlığı farklı bir boyutta algılamasını sağlamıştır (De Hautece ur).

Henri Prost İstanbul’u kentin planlamasını yapması için davet edilmeden henüz yeni mezun

Şekil 2. İstanbul, Ayasofya, Henri Prost’a ait çizim. 1905-1907. Kaynak, 343 AA 144, (doc. HP.DES.10-2.1). Académie d’Architecture/ Cité de l’Architecture et du Patrimoine/Archives d’Architecture du Xxe siècle. IFA Archives, Paris.

bir mimarken ziyaret eder. Aslında, Roma'dan, İstanbul'a gelip hemen geri dönmeyi planlasa da hayran kaldığı bu kentte ve Ayasofya'da araştırmalar yapmak isteği ile Roma'daki çalışmalarını bırakarak kentte kalmaya karar vermiştir. Henri Prost, İstanbul'da görüp hayran olduğu bu yapı için Akademi'den izin talep edecektir. Henri Prost'un Ayasofya üzerine çalışma izni Akademi tarafından kabul edilir ve mimar-şehirci Ayasofya'da çalışmalar yapmak üzere bir süreliğine İstanbul kalarak çalışmalarda bulunur. Aslında, sonrasında İstanbul'un modernizasyon kapsamında planlamalarını yapmak üzere tekrar kente davet edilecektir. Üstelik Atatürk'ün bizzat kendisi tarafından

yapılacaktır bu teklif.

Bu tarz çalışmalar Fransız Akademisi'nde çoklukla yapılan uygulamalar olarak görülmektedir ve daha önce de pek çok mimar ve şehirci tarafından gerçekleştirilmiştir ve de Henri Prost ilk değildir; Auguste Caristie, Pozzuoli'de, "Serapis Tapınağı'nın" (1819); Félix-Emmanuel Callet, Pompei'deki, Formu'un (1824); René Patoullard, Roma'daki Tiber Ada'sının (1900); Garnier, Tusculum kentinin (1904); Bigot, Antik Roma kentinin (1900) ve son olarak da Hulot, Selinonte kentinin (1906) ilk çizimlerini yaptıklarında benzer yolları izlemişlerdir (Pinon, 2010).

Şekil 3. Roma, Fransız Akademisi'nin çalışmaları, Villa Medici, Roma'daki, Roma Kenti'nin Antik Döneme ait çalışmalar. Antik Roma Kenti Modeli. Kaynak, URL-2, https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bigot#/media/File:Plan_Rome_Caen., Erişim Tarihi 2021.

Şekil 4. Roma, Fransız Akademi'sinin çalışmaları, Villa Medici, Roma'daki, Roma Kenti'nin Antik Döneme ait Kent Modeli çalışmaları. Gismondi Maketi. Kaynak, Hinard, L' espace Urbain & Ces Représentations, s. 269.

1.1 Henri Prost, İstanbul Seyahati ve Ayasofya Çalışmalarının Kapsamı

Henri Prost'un asıl amacı hayran kaldığı Ayasofya'nın, her ne kadar artık yıllar içinde pek çok değişimden geçse ve yakın çevresindeki yapıların pek çoğu kendisinin kenti ziyaret ettiği 1905-1907 yıllarında artık mevcut değilse de, Bizans Dönemi kurgusunu ya da o kurguya yakın bir görseli yeniden canlandırmaktır.

Henri Prost, Paris'te, *Beaux-Arts* (Güzel-Sanatlar Okulunda) mimarlık eğitimi görmüştür ve İstanbul'da tarihi kente yaklaşımında ise daha öncesinde, Roma gibi, tarihi kentlerde çalışmış olmasından kaynaklanan, deneyimleri ise temelinde tarihselci ve korumacı bir söylemi de çağırıştırmaktadır. Ayasofya'daki çalışmalarının temelinde de bu korumacı söylem bulunmaktadır.

Gerçekte, Henri Prost'un şehircilik

mesleğine ilgisi, Roma sonrası gittiği İstanbul'da ortaya çıkmıştır; öyleki, Ayasofya'yı, tek başına bir yapı olarak değil, şehircilik bağlamında çevresel bütünlüğü içerisinde ele alarak "şehirciliğe" ilgisini gösterir (Pinon, 2010). A. Choisy tarafından Ayasofya rölevelerinin, Henri Prost tarafından hazırlanması istenir; "camilerin, (imaret, türbe, medrese, çeşme vb.) etrafındaki binalar ile mevcut durumu belirtir kapsamlı bir röleve hazırlaması önerilir" (Royer, 1965).

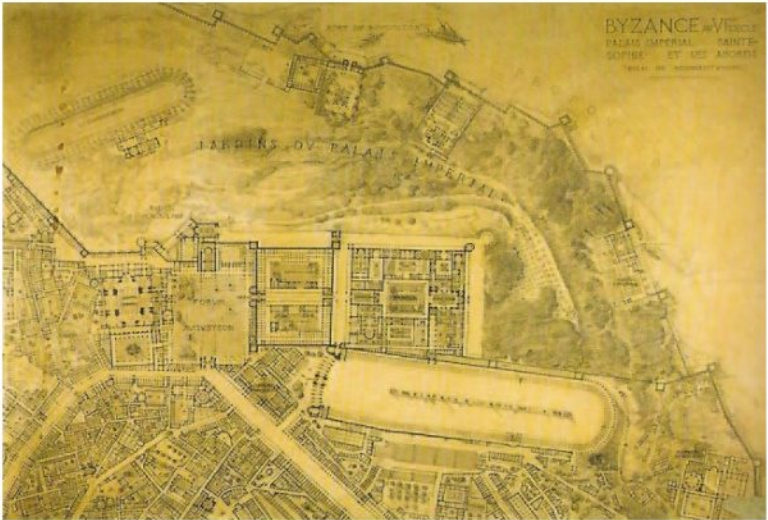
"Ben de, (Henri Prost) İstanbul'da, Doğu İmparatorluğunun bu eski başkentinin Antik çizgilerinin yeniden kurgulanması için çalıştım. Antik kent, Marmara Denizi kıyılarında, Konstantinus tarafından inşa edilen Büyük Saray; Forumlar, Çeşmeler, Kiliseler vb. eserleri içermektedir. İstanbul'da Bizans Sarayının yakındaki, Antik Hipodrom yapısı Roma'dakine benzerdir. Yine benzer şekilde Roma gibi Sarayın yakınında da bir Kolezyum inşa

edilmiştir. Gelecekte böyle bir kurum olacak mıdır?" (Prost,-)

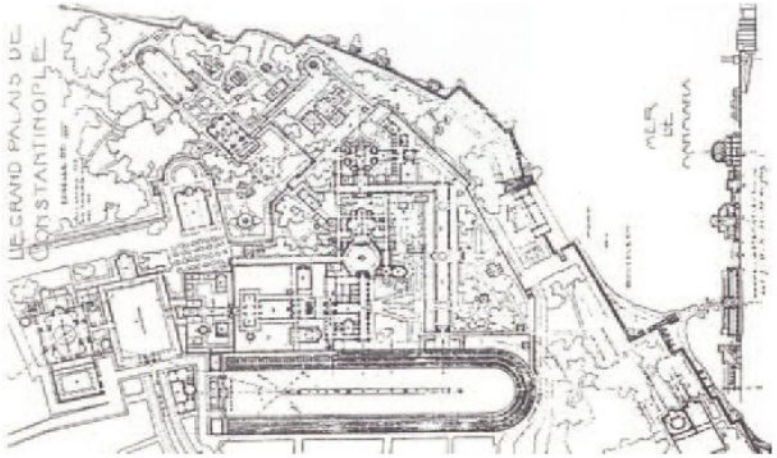
Gerçekte, Henri Prost'un amacı Ayasofya'yı, Roma-Bizans kenti bağlamında çevresel bütünlüğü içerisinde ele almaktır (Pinon, 2010). Ayasofya üzerine hazırladığı pek çok çalışma ve perspektifte Ayasofya'nın Bizans dönemini göreceli olarak oldukça gerçekçi bir betimlemeyi yansıtan kent kurgusu içinde betimlenmektedir.

Ayasofya, İstanbul'un Bizans döneminin simgesi olarak görülen *iconic* bir yapı olsa da, bulunduğu yer ve konumu da kentin yapısındaki önemini vurgulamaktadır. Ayasofya'nın inşa

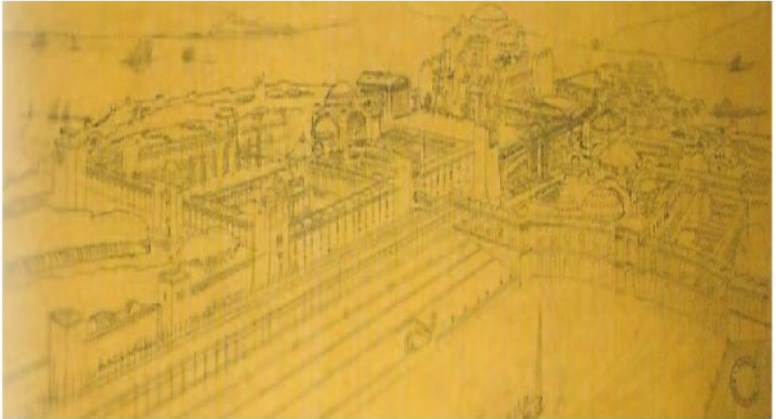
edildiği bölge eski Yunan döneminde, kentin stratejik olarak en yüksek konumdaki en önemli yeri ve gerçekte bir Yunan Akropolis'i idi. İstanbul bir *de novo* olarak inşa edilmese de Bizans Dönemi öncesinde de kent zaten mevcuttu, fakat onun Yunan geçmişi çok yakında tamamen unutulacak ve sonunda Konstantinus'un mimarları yeni kenti eski kentin üzerine inşa edeceklerdi (Mango, 1994). Böylece, yeni kent *de novo* ya da *Nouvo Roma* (Yeni Roma) olarak Roma'ya benzer şekilde Batı'daki Roma'dan farklı olarak daha Doğu'da başka bir kent olarak kuruldu ve kent sonrasında kurucusu Konstantinus tarafından isimlendirildi.

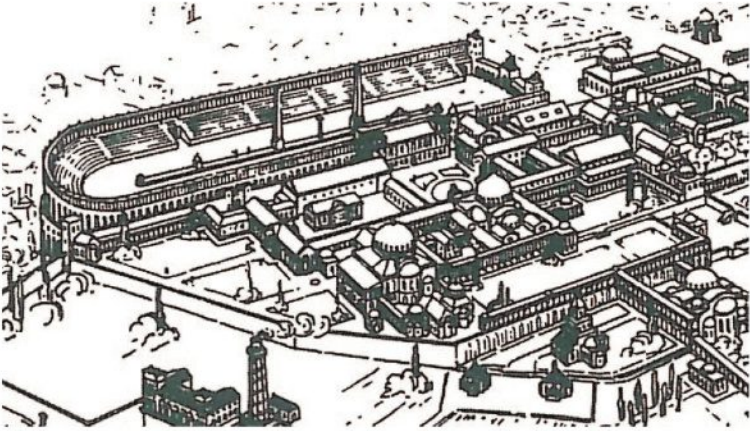
Şekil 5. İstanbul, 6. Yüzyılda Ayasofya'yı yakın çevresi ile beraber kentsel kurguda betimleyen Restitüsyon denemesi, Henri Prost. 1905-1907. 343 AA. 302 doc. NR. 07-07-08. 02. Kaynak, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951), İAE., İstanbul, s.240.

Şekil 6. İstanbul, Ayasofya ve çevresi, Saray ve Hipodrom. Thiers tarafından yapılan ve Ebersolt'un kitabında yer almaktadır. Kaynak, C. E. Arseven, İstanbul, 1989, s.170.

Şekil 7. İstanbul, (Perspektif Tersi), 6. Yüzyılda Ayasofya'yı yakın çevresi ile beraber kentsel kurguda betimleyen restitüsyon denemesi, Henri Prost. 1905-1907. 343 AA 143 doc. H.P. des 10-2.2. Kaynak, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951), İAE., İstanbul, s.243.

Şekil 8. İstanbul, Bizans Dönemi, Ayasofya ve yakın çevresi; Saray, Hipodrom ve Augousteon Meydanı ile beraber kentsel kurgu. Kaynak, Dagron, G., Constantinople Imaginaire, Presses Universitaire de France, Paris, 1984.

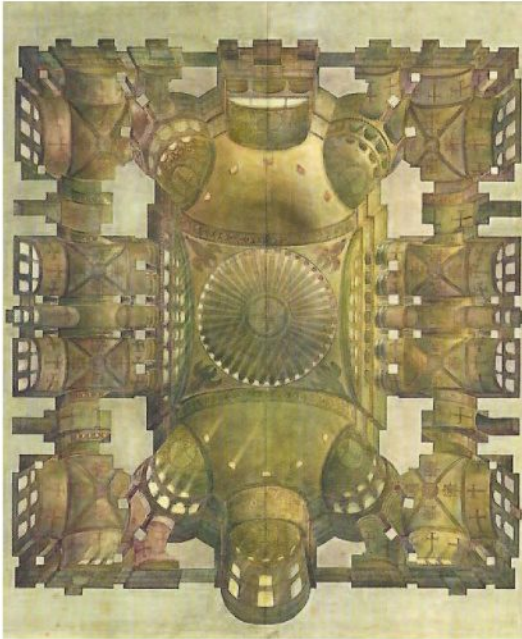
Her ne kadar, Henri Prost'un çalışmalarından İstanbul'un Bizans dönemini detaylı olarak görsel bağlamda algılamak olanaklıysa da kentin Bizans Dönemi tarihçileri tarafından tarihi yazında betimlenen halini okumak ve bu iki durum; yazılı kaynaklar ve de çizim kaynakları arasında karşılaştırma yapmak konunun detaylı açıklaması açısından daha faydalı olabilir. (Bu karşılaştırmayı, Paris'te doktoramı yaparken tez danışmanım hocam Prof. Dr. Pierre Pinon'un bana birincil kaynak olarak önerdiği Cyril Mango üzerinden yapmanın daha uygun olacağı görüşündeyim. Ayrıca, bu bağlamda, Mango'nun da direk olarak Bizans kaynaklarından edindiği bilgilerle yazdığını bilmekteyiz.)

Kentin Bizans dönemi fizyonomisi yazılı kaynaklarda şöyle betimlenmektedir; Konstantinopolis, önce kentin ilk Bizans imparatoru ve kente ismini veren Konstantinus

ve sonrasında ise Theodosius döneminde genişletilen kent duvarlarıyla (Mango, 1994) antik bir kent kurgusuna sahipti ve bu kurgunun da temelinde Antik Roma'dan kaynaklandığı pek çok eserde belirtilmektedir. Kentin merkezinde en önemli katedrali *iconic* Bizans mabedi Ayasofya yer alıyordu ve Ayasofya çevresindeki eski kent merkezi, Roma'nın en eski yapıları, Hipodrom ve İmparatorluk Sarayı ile çevrelenmişti (Wiener-Müller, 1977). Ayasofya'nın önündeki Augousteon denilen ve halka açık kamusal bir meydan bulunmaktaydı ve bu Meydan'a yakın Senato binası ve Bizans imparatorlarının uzun yıllar oturacağı Saray da bulunuyordu (Mango, 1994). Kentin batı yönünde ise dükkanlarıyla, kolonadlı büyük eksen Mese bulunuyordu ve ortasındaki Konstantinus adıyla anılan dairesel Forum'da ise porfir bir sütun üzerinde Konstantinus'un kendi heykeli bulunmaktaydı (Mango, 1994).

Kentin, Bizans Dönemi sonrası Fetih sonrası dönemine ait betimlemesini ise Janin şöyle ifade etmektedir: Buondelmonti'nin 1509 tarihli gravüründeki kent panoramasına göre, Fetih sonrası İstanbul'un Roma-Bizans kenti olarak ulaştığı son noktasının, sınırlarının ve kapılarının tanımlaması yapılır (Janin, 1964). Ayasofya'nın güney yönündeki, Augousteon Meydanı'nın etrafındaki portikli avlu, Meydan'ın doğu'sundaki Senato binası ve hemen arkasındaki Magnaura Sarayı,

Konstantinus'un heykelinin bulunduğu söylenen dikilitaş Osmanlı dönemine gelinceye değin yıkılmıştır (Wiener-Müller, 1977). *Iconic mabed* Ayasofya, bir Roma-Bizans kentinin özelliğini yansıtan bir yapı olarak Osmanlı Döneminde de Mehmet II. tarafından bazı ekler yapılarak varlığını devam ettirir. Öyleki, Osmanlı Döneminde Bizans Sarayı yıkılmış olmasına karşın, Ayasofya hala ayakta ve Ayasofya'nın batısına da bir medrese yaptırılmıştır (Ebersolt, 1918).

Şekil 9. Ayasofya, Yapının Kubbe Örtü Sistemi, Henri Prost Plan-perspektifi, 1905-1907.

343 AA 143 doc. H.P. DES 10-6.2. Kaynak, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İAE., İstanbul, s.242.

Henri Prost'un çalışmalarında Ayasofya yapı olarak hala mevcuttur ve 20. Yüzyıl başlarında çevresindeki yapılar ise; Mese caddesi, Saray, Senato, vb. neredeyse tamamen tahrip olmuş olsa da Ayasofya yine de Henri Prost tarafından bu yapılar bütünlüğü içinde betimlenmiştir. Henri Prost, yalnızca Katedral'e değil çevresine de odaklanmış ve yapının Bizans dönemi çevresel kent kurgusuna ait araştırmalar da yapmıştır. Henri Prost'un Ayasofya

çalışmaları daha çok kentin ve yapının İousitiniyanos döneminde olduğu var sayılan özgün durumu üzerine gerçekleştirilmiştir (Prost, 2010). Bu plan Henri Prost'un, mimari ve kentsel yaklaşımının bir bileşkesi olarak görülür çünkü, Ayasofya'yı, Zeuxippos Hamamını, İmparatorluk Sarayı'nı, ve Hipodrom'u Marmara Denizine kadar bütünüyle betimler, fakat bunu birkaç planla yapmıştır (Pinon, 2010).

Şekil 10. Ayasofya, Orta Mekan'dan Absis'e bakış, Henri Prost perspektifi, 1905-1907.

343 AA. 144. (doc HP DES 10-6.2). Kaynak, İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İAE., İstanbul, s.241.

Henri Prost'un çalışmaları, o güne değin yapılan en gerçekçi çalışmalardan biri olarak kabul edilir üstelik bu betimleme, yalnız Ayasofya değil kentin Bizans dönemi kent kurgusuna da ait oldukça gerçekçi bir görsel sunmaktadır. Plan iki yönden olağanüstüdür; çünkü Henri Prost'un Ayasofya ve de bir de -At Meydanı üzerinden tanıdığı- Hipodrom'un genel biçimi dışında antik yapılar konusunda neredeyse hiçbir bilgisi bulunmamaktadır, ikincisi ise anıtları birbirine bağlayan karmaşık kentsel dokuyu yeni baştan kurgulamak zorunda kalmıştır, kaldı ki bu yapılar eski durumunda gösterilirken aslında büyük bir belirsizlik söz konusudur (Pinon, 2010).

Henri Prost, merkezinde peristillerle ayrılmış tören salonlarıyla, çevrili büyük bir avlu'nun bulunduğu, bir çevre duvarından oluşan (Prost, 1921) bir köşede de Katedrali ile oldukça yekpare bir Saray yapısı çizmiştir. Gerçek anlamda Saray olarak kullanılan yapı Froum ya da Augousteon denen yere açılan revaklı bir yolla ayrılmış iki kışlanın önünde yer alır. Fakat, Henri Prost kavisli daha Akdeniz tarzı sokak dokusu çizmiştir ve bu sokak ve yapı adacıklarının içine de Yunan geleneğinden gelen peristilli, kare avlulu konutlar yerleştirmiştir ve bu durumda kentsel dokuya son derece pitoresk bir nitelik veren çokça biçim değişikliği çıkmaktadır (Pinon, 2010).

KAYNAKÇA:

Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, TÜRKİYE.

IFA, CITE-Cite del'Architecture Center d'Archives, Paris, France.

Arseven, C.E., (1989), Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İst. 1312-1912,Turing.

Borie, A., Pinon, P., (2005), İstanbul, Portrait De Ville, CITE, De l'Architecture et du Patrimoine, Paris, S.15

Brocqere, B., (1455), Constantinople de Burgundy, 1455.

Cerasi, M. (1991), "Place and Perspectives in Sinan's Townscape" Mimar Sinan The Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore.

Clavijo, (1928), Embassy to Tamerlane, 1403-6, Spanish trans., London, s.87-88.

Coşkun, H., (2017), "20. Yüzyılın İlk Yarısında Konut Sorununun Ele Alınış Yöntemleri ve Henri Prost İstanbul Örneği", Doktora Tezi, 2017, MSGSU, İstanbul, TÜRKİYE.

Dagron, G., (1984), Constantinople Imaginaire, Etde Sur Le Patria, Presses Universitaires, Paris.

Dagron, G., (1985), Naissance d'une Une Capitale, Constantinople et ses İnstitution, Deuxime, Edition, Paris.

De Haute ur, L., (-), Lacoste Henry, Marrast J., Barnier Th., Remaury P., Royer J., Leveau Th., L' uvre d' Henri Prost, Architecture et Urbanisme, Academie d'Architecture, Paris.

Ebersolt J., et Thiers, A., (1910), Le Grand Palais De Constantinople, Paris.

Ebersolt, J., (1918), Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant, Paris.

Eyice, S., (1963), Son Devir Bizans Mimarisi, İst.

Eyice, S., (1980), Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, Atatürk Konferansları VII.den Ayrınbasım, TTKB.

Eyice, S., (1984), Ayasofya , İstanbul.

Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim yay., İstanbul.

Eyice, S., (2006), Eski İstanbul'dan Notlar, İstanbul, s.24.

Gabriel, A., (1935), "Le Musée de Saint Sophie", Gazette de Beaux-Arts, XIV., 1935, 235-239.

Girardelli, P. (1999), "Italian Interpretations of Ottoman Architecture", 7 Centuries of Ottoman Architecture, A supra-National Heritage, Yem, İstanbul.

Hinard, (1992), L' espace Urbain& Ces Représentations, Presses De Universitaires, Paris.

Janin ,R., (1953), La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantine , C.III, Paris.

Janin , R., (1964), Constantinople Byzantine, Development Urbain et Repertoire Topographique, Paris 1950-Paris 1960 –Paris 1964.

Kuban, D., (2010), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM. Yay., İstanbul.

Krautheimer, R. (1983), Three Christian Capitals ;Topography and Politics, Berkeley Univ. of California.

Mango, C., (1984), Byzantium and Its Image , Variorum Reprints, London.

Mango, C., (1985), Développement Urbain , (IV-VII siècles), Collège de France, Diffusion de Boccade, Paris.

Mango, C., (1994), Byzantium The Empire of New Rome, Phoenix, London.

Mango, C., (1995), Byzantine Architecture, London, UK..

Mamboury, E., (1925), Constantinople, Guide Touristique, İstanbul.

Mamboury , E., (1934), Byzance-Constantinople, Edition Française, İstanbul.

Ostrogostky, G. , (1991), Bizans Devleti tarihi , Çev. Prof.Dr. Fikret Işılta, T.T.K.V.

- Pinon, P., et Texier, S., (1932), "Bigot pensionneries Rome ou le vainqueur de Grand Cirque" L'institut d'Art et d'archéologie Paris, 1932.
- Pinon, P., (1988), Les Envois de Rome, (1778-1968), Architecture et Archeologie, Ecole Française de Rome, Roma, 1988, Pinon, Le plan Relief de Rome Antique, de Paul Bigot, Monumental No. 21.
- Pinon, P., (2010), "Ayasofya", İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İst. Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.
- Pinon, P., (2010), "Paris'ten Roma'ya, Fas'tan İstanbul'a." İmparatorluk Başkentinden, Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951), İst. Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.
- Pinon, P., (2010), "H. Prost'un Şehirciliği ve İstanbul'un Dönüşümleri", İmparatorluk Başkentinden, Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951), İst. Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.
- Pohlsander, H. A., (2004), The Emperor Konstantine, Taylor&Francis NY-London.
- Prost, H., (-), H. Prost'un Kendi Notları. "Section de D'Architecture A l'Ecole Speciale des Beaux-Arts "adı altındaki bölüm , (Daktilo ile yazılmış.) Ek olarak ; 3 Annexes . Kaynak, IFA Archives, Paris.
- Prost, H., (-), L'Urbanisme Au Point de Vue Technique, Monsarrat, Gaston, "l'Urbanisme Au Point de Vue Administratif" l' Urbanisme, Les Cashiers du Redressent Française, N.16., Edition, de La S.A.P.E, Paris,
- Royer, J., (1965), "H.Prost Urbaniste", Revue Française, Urbanisme, 1965, N.88.
- Schneider, A.M, (1956), Konstantinople, Florian Kupferberg Verlag, Mainz und Berlin.
- Yerasimos, S., (1995), 7 centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage, YEM, İstanbul.
- Müller-Wiener, (1977), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Bildlexicon zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977) , YKY, İst., Çeviri, Ü. Sayın

İNTERNET KAYNAKLARI:

URL-1, https://en.wikipedia.org/wiki/Prix_de_Rome, Erişim Tarihi : Mayıs, 2016.

URL-2, https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Bigot#/media/File:Plan_Rome_Caen., Erişim Tarihi 2021.

İstanbul Kent Kurgusunun Tarihi Boyutuna Yeni Bir İrdeleme ve Roma Genius Loci'si

Hülya COŞKUN*

İstanbul kenti tarihsel geçmişiyle her zaman dünyada önemli kentler arasında görüldü. Hiç şüphesiz İstanbul'u bu derece önemli önemli yapan onun çok katmanlı ve çok kültürlü; Roma, Bizans ve Osmanlı Dönemine ait zengin tarihsel geçmişinden gelen önemli yapılarıydı. Günümüzde İstanbul kenti ve tarihi kent merkezleri yıllar içinde değişmiş ve artık bambaşka bir kente dönüşmüş olsa da kentin geçmiş Roma dönemine kadar uzanan tarihi geçmişi, referans noktaları ve de bu durumun en iyi göstergesi olarak “tepeler ekseni” yine de hala okunabilmektedir. Tarihsel öneme sahip olarak dünyada önde gelen kentler arasında yer alan İstanbul'da kentin planlanmasında İstanbul'un tarihi geçmişinin iyi bilmesini gerekli yapmaktadır. Bu gerçeklik bizleri yaşadığımız ve yapı tasarladığımız tarihi kentin gelecek planlamasında “yer’in tarihi geçmişinin” bilincinde olmak konusunda diğer kentlerden

daha da fazla sorumluluk yüklemektedir. Roma kenti *genius loci'si* bağlamında pek çok kez irdelenip, araştırılrsa da fakat, benzer şekilde inşa edildiğini bildiğimiz İstanbul kenti, kendi Bizanten veya Osmanlı geçmişi ile bu anlamda pek sorgulanmamıştır. Bu araştırma ise bu bağlamda, İstanbul'un gelecek planlamasına referans oluşturabilecek; kentin tarihi geçmişi, kültürel mirası, vernaküler yapısı, tarihi ve sivil yapılarına farklı bir bakış açısı ve daha önce yapılan araştırmalara güncellenmiş bir irdeleme sunmaktadır.

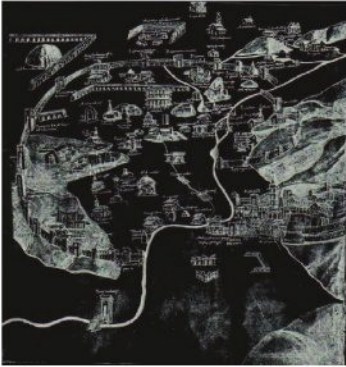
Anahtar Kelimeler; Bizans, *Genius Loci*, İstanbul, Kent Planlama, Mimari, Roma.

1. Giriş

Aldo Rossi, *genius loci* kavramını “*locus*” kavramıyla ilintili olarak ele almıştır. “Bir dikilitaş’ın, bir sütun’un bir mezar taşı’nın önemini anlamamız gerekir” (Rossi, 2003).

* Dr. Öğretim Üyesi, Maastricht Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü

Böylece, kentin çevresel yapılanmasında en küçük ölçekteki detayın bile süreklilik kavramındaki önemine ve yapılacak mimari yapılanmalarda kentin tarihi doku'sundaki varlığına dikkat çekilir. Bir şehrin olduğu gibi bir binanın inşa edildiği yerin seçimi klasik dünyada büyük önem taşımaktadır “mekan’ın” yani “yer’e” egemen olan süreç içerisinde ortaya çıkacak olan esere aracı olan yerel Tanrı yani *genius loci*’dir (Rossi, 2003). *Genius loci* kavramına ve kurallamalarına bağlı olarak, Paolo Porthegesi’nin yaklaşımı Roma *genius loci* kavramının kendisinde, Schulz’un Antik Roma’ya ve onun doğaüstü arazi yapısından kaynaklanan “form”lara ve kentin görünmez kurallamalarını yücelterek ona öykünen mimari anlayışı Roma *genius loci*’sinin Roma’daki Antik topografik yapıdan mimari formlara geçen formülünü ortaya koymaktadır (Schultz, 1979), (Porthegesi, 1979).

Şekil 1. Roma, Pietro del Massaio, 1420-1480, *Cosmographia di Tolemao*, Biblioteca Vaticana. Kaynak, Insolera, I., Roma, *Le Citta Nella Storia d'Italia Roma Immagini*, Roma, 1996.

Şekil 2. İstanbul, 1420'lerde Buondelmonte tarafından yapılmış Roma benzeri Forumları belirleyen sütunlar.

Arkeoloji'ye konu olan, geçmişinin göstergesi olarak kabul edilen, kentin tektonik yapısını daki incelenmesi gereken dikey kesitini de *incentio* olarak tarifler. Bu anlamda *incentio* kentin “tarihselliğini” belirleyen ve geçmişini gözler önüne seren en önemli bölümünü ortaya koymaktadır (Rossi, 2003). Arkeoloji kavramının “süreklilik” kavramıyla kesiştiği noktaya ve kentin geçmişinin belirlediği tektonik yapının önemine dikkat çekerek “kentin süregelen fiziksel yapısını ve kent biçimini görmek için arkeologların bize gösterdiği şehir katmanlarına bakmak yeterlidir (Rossi, 2003).

Bu bağlamda, “tarih” ve “tarihsellik” kavramı ile konunun odak noktası olarak Roma’ya bakıldığında mimari’nin yaratımında “tarih” ve “geçmiş” olgu’su ve bu kavramlarla desteklenen “süreklilik” kavramı da kendi içerisinde çok farklı düşünceler ve yönelimler içermektedir. Bu yönelimler; Schulz’un bakışıyla, Antik Roma *genius loci*’sine ve

kurallamalarına bağlı, olarak onun ilkelerini izleyen özellikle Paolo Porthegesi tarafından desteklenmiştir (Porthegesi, 1979).

1.1 “Genius Loci” Bağlamında Antik Roma Kenti Planlaması

Roma *genius loci*’sinde, Roma, İstanbul ya da diğer Roma kentlerinde “tepelelerin” ve Roma’da ki gibi *ütopya* da olsa “tepeleler”de kent yaratma olgusunda geçmişten gelen kuralların ne kadar vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır. Topografik hacmini ve onun “eksenel” olarak bağlantılanmasını temel alan antik Roma kurallamalarının ve onun devamı niteliğindeki Bizans Kurallamalarının ve aynı dönemde İtalya’daki daha kesin “eksenel” bağlantılarıyla Rönesans kurallamalarının da ötesinde farklı bir kavramla karşılaştırır. Öyleki, Aldo Rossi, “İtalyan kentlerinin inşa edilmiş peyzaj” lar içerisinde varolduğunu belirtir” (Rossi, 2003).

Roma *genius loci*’sinin kaynağı gerçekte, Etruria’nın kendi özgün topografyasından kaynaklanıyordu; volkanik “tepelere” ve bu tepelerin açınımlandığı alt seviyelerdeki çok sayıda “vadilerden” ve bu vadilerdeki değişik seviyelerdeki tepeleri birbirine bağlantılayan, kıvrılıp bükülerek kent kurgusunu oluşturan, “*fore*” (forum) ve “*Campagna*” (düzlük) denilen bölümlerden meydana gelmekteydi (Schultz, 1979). Bu çok boyutlu volkanik arazi yapısı “*genius loci*” olarak bilinen yeni Roma şehir kurgusunun yeni bir formasyonda adeta bir maske gibi volkanik katılmış lav dan oluşan bu topografyaya ustalıkla uydurularak yapılandırılmışıydı. Sonuçta, bu eşsiz tepeler kompozisyonun yeni bir anlayışla birleştirilmesi işte Roma “*genius*”unun sırrı buradaydı. Bu dağınık ve gerçekte son derece birbirinden bağımsız ve kopuk, kendi doğal yapısında bütün olan bu topografya son derece akıllı bir

planlamayla birbirine eksenlerle bağlantılanıp şehir boyutunda yeniden ele alınıp kurgulanarak gerçek anlamda bir Roma “aklını” ve Roma “*genius-loci*’sini” oluşturmuştur.

Aslında, Roma’nın “yedi tepeler” (*sette monti*) kurgusu gerçekte var olmayan bir kurguya dayanıyordu. Bu sistem antik dönem bir kent planlama yönteminin kurgusal bir yansımasıydı ve Roma’da var olduğu iddia edilen efsanevi “tepeleler” aslında Roma’nın yilankavi bir biçimde uzanan kızıl vadilerinin ortasında yer alan *idyllic* “*fore*” (forum) denilen birer “düzlükler” dizgesinden oluşmaktaydı (Schultz, 1991). Böylece, temelinde Roma mimarisi terminolojisine ait özgün bir terim olsa da gerçek anlamda “göreceli” bir “tepeleler” kurgusundan söz edilmek istenirse belki de, bu eksenel kurgunun “görsel” anlamda hayat bulmuş versiyonu Roma kenti değildi. Bu kurgu daha somut ve gerçek olarak; üzerinde hala kentin Roma döneminin simgesi olarak iki vadi arasında yer alan ve bu “vadiyi” vurgulayan Roma dönemi Valens kemerinin de bulunduğu derin vadileri ve bu vadilerle belirlenmiş tepeleriyle daha çok İstanbul kentiydi.

1.2 Roma “Genius Loci’si” Bağlamında İstanbul’un Kent Kurgusu

İstanbul ve onun Roma’ dan gelen tarihi geçmişin ve kurallamaları incelenirse Roma dönemine geri gitmek gerekir. Roma ve İstanbul; Roma imparatorluğu döneminde, bu büyük imparatorluğa başkentlik etmiş iki kent olarak geçmişte “aynı anda inşa edilebilirlik” olarak tanımlayabilecek zengin tarihi bir yapılaşma sürecinden geçerek günümüze gelmişlerdir.

Bu antik Kent kurgusunun temelinde, Antik Roma’dan kaynaklandığı pek çok eserde belirtilen ve Roma *genius loci* kurallamalarına

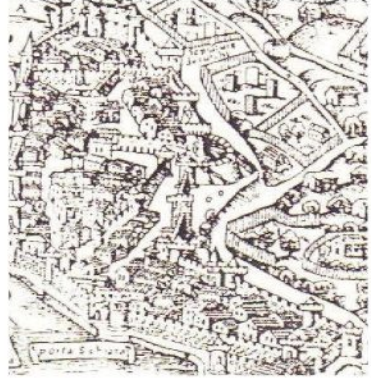
göre *iconic* olarak yeniden kentin “0” noktası *million*’ dan başlayarak gerçekte mevcut olmayan *ütöfik* yedi tepeli Roma’ya benzer olarak inşa edildiği söylene de (yedi tepe, yedi bölge) yapılanma; forumlar, tapınak, saray, hipodrom, Campo Marzio, vb.) yine de İstanbul’un, Roma ile ne kadar benzer olduğu tartışmalıdır.

Şekil 3. Roma, Mario Cartaro, 1576, İl Palazzo e il Palazzetta, Kentin Yapıları, Kaynak, I. Insolera, Roma, Le Citta Nella Storia d'Italia Roma Immagini, Roma, 1996.

Roma’ dan gelen bu *ütöfik* kentsel kurgu ve “yedi tepeli sisten” Osmanlı döneminde de tepeleri simgesel olarak belirleyen “forum”ların” ortasındaki sütunların yerine katedrallerin ve

sonrasında da Osmanlı döneminde de onların yerine camiilerin inşa edilmesiyle, Osmanlı hükümdarlarının ya da mimarlarının Osmanlı’nın Roma aristokrasiyle özdeşleşiren planlamasıyla Roma kurallarının devamlılığını sağlamıştır. İstanbul’da da aynı kurallar Antik Roma *genius loci* bağlamında uygulanmıştır. Gerek Antik dolaşım ağının bire bir uygulandığı

Şekil 4. İstanbul, Vasvassore, Gravürü, Detay, Kaynak, Mimar Sinan The Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore, London, 1991, s.12.

axis urbis (şehir-ekseni), (*decumanus-maximus*) ya da *Mese* (büyük eksen) olarak- bilinen Helen formlarının dışındaki- aslen Roma “kent örgüsü”nden” gelen, “tepeler eksen” yapılanması günümüz İstanbul’unun bu yapı temel alınarak kurgulandığı varsayımıyla göreceli ve gerçek Roma’nın volkanik arazi yapısındaki doğal olarak zaman içerisinde aşınmış düzlüklerden gelen “forumlar” yapılandırılması, yine esas Antik dönem Roma’sındaki “*sette monti*” adlı 11 Aralık’ta yapılan, Antik dönem riteline dayanan Roma’daki “*sette monti*” (yedi tepeli kurgu) bize çok açık olarak Roma’yı ve onun kendi kurallamalarını hatırlatmaktadır.

Roma ve Bizans dönemlerinde ve sonrasında İstanbul’a yapılan “müdahalelerin” getirdiği “dönüşümlerin” de İtalyan mimar ve sanatçılara kapılar açılmasıyla eski Batı Roma İmparatorluğu olan İtalya bağlantılı olarak Antik

Roma geleneğinin ve Roma *genius loci*'sinin devamlılığı niteliğinde olduğu bu kararların, Roma kentinde uygulanan Antikitten gelen kurallara kadar köklü olmasa da yine bazı uygulamalarıyla Roma geleneğinin devamı olduğu söylenebilir.

Bizans Tarihçisi Dagron'a göre: "dönemin Bizans İmparatoru Konstantinus yeni hristiyanlık dinini Roma'da ilan etmenin ve yeni katedralleri hala pagan olan Roma'da inşa etmenin sorun yaratacağını anlayınca, Konstantinopolis'i başkent yapıp, yeni dini burada ilan ederek ve Roma *genius loci*'sine göre yeni baştan planlamayı tercih etmiştir" (Dagron, 1985). Roma kentinde, zaten yeni dinin uygulamalarına ve onun *ritüellerine* uygun şekilde kentin merkezi, Antik pagan bölümü kısmen dondurulmuştu. Kreutheimer'e göre de: "artık kent çevresi gelişmeye başlamıştır" (Kreutheimer, 1983). Konstantinopolis ise, Roma imparatorluğunun parlak döneminde doğudaki yeni başkent ilan edilir. Dagron'un da belirttiği gibi: "Konstantinopolis hristiyanlık sonrası yeni dinin getirdiği *ritüellere* tamamen uygun olarak yeni baştan inşa edilir" (Dagron, 1985). İki kentin (Roma ve Konstantinopolis) *profane* (dünyevi) geçmişi bu noktada-hristiyanlık sonrası- zaten ayrımlanmaya başlamıştır.

Konstantinopolis kenti de, adeta Antik Roma'nın en iyi bilinen özelliği olan antik tepeler eksenine uygun olarak yeni baştan inşa edildi. Bir anlamda, Roma kentinin "yedi tepeli" kent kurgusu kentin volümetrik ve topografik "kent kurgusuna" benzer şekilde yeniden kurgulandı. Antik Roma'nın başkenti *iconic* Roma kenti adeta İstanbul'da yeni baştan yaratıldı. Roma'dan gelen ütopik "yedi tepeli" silüet ve tepeler *syntax*'ı Roma *genius loci* bağlamında bu defa bir hristiyan kenti olarak,

Roma'daki pagan tapınaklarının yerine kurgulanan katedraller ile yeni yeniden yapılandırıldı. Antik Roma'nın, sosyal, ekonomik, siyaset bağlamında yönetsel kurgusu yeni kente aktarıldı ve bu siyasi gelenek ve Devlet tören ve ritüellerinin Osmanlı'da da benzer şekilde devam ettirildiği söylenir.

2. İstanbul Kentsel Kurgu ve "Genius Locı" Bağlamında Tepeler Eksenı

Osmanlı'da, Roma gibi inşa edilen kentsel kurguda *iconic* olarak tıpkı Roma İmparatorluk Döneminde olduğu gibi yapılar, Sultanların kendi adlarına inşa ettirdikleri ve kendi güçlerini simgeleyen camilerle, amaç; Antik Roma'nın, Antik tepe'sindeki, yapı gibi uzaklardan algılanmasının sağlanması idi. Bu gereksinmeye uygun tepeler *syntax*'ına topografik ve tektonik yapılmaya ve "yedi tepeli" kent kurgusuna gerek vardı.

Antikitten gelen Roma *genius-loci*, topografya ve *ütopik* "tepelere" yapılanmasının belirlediği *eternal* kurallara değişmeden kalmıştır. Roma *genius-loci* 'sinden gelen kentsel "yedi tepeli" alt yapı kente hala egemendir. Osmanlı Dönemi'nin en önemli dini yapıları olarak camiler bu önceden kurulmuş, Antik "kurgu" içinde kentin planlandığı izlenimini verir. Gerçekte yapılan ise; Antik Mese'den gelen topografya'nın "volümetrik" ve "tektonik" yapısına uydurulan Antik eksen, Mese ve yol ağlarıyla kurgulanmış karmaşık yapısı içersinde Osmanlı dinsel yapılanmasının değişen yeni biçiminde artık eksenlerini "güney"e doğru yönelen "diagonal" bir eksenle yapılar inşa etmişlerdir.

Bizans Döneminin adeta Alamet-i farıkası *iconic* Ayasofya ise kentin 1. Tepesinde ve "sıfır noktası" *Million* Taşının hemen karşında yer alarak, adeta İstanbul kent ekseninin başlangıcını

Şekil 5. Roma, Forum Romanum Ekseni, Sütunlu Caddeler. Kaynak, Nash. E., Bild lexicon Topographie Zur Rome, Verlag Ernest Wasmuth, Tübingen, 1961.

Şekil 6. İstanbul, Roma Dönemi, Büyük eksen “Mese” (*Decumanus-Maximus*).

Kaynak, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, C. Esad Arseven.

da işaret ederek, kentin birincil derecede önemli referans noktasıydı. Geçmişten gelen bu kent planlama geleneğinin kaynağı ise gerçekte, daha önce Roma'da uygulanan Roma *genius loci*'sinin "tepeler eksenli" kent kurgusunun İstanbul'da da benzer şekilde uygulanmasıydı.

Günümüzde de, İstanbul'un tepeler üzerinde yer alan "eksenel kurgusu" hala görülebilmektedir (Boric&Pinon, 2005). Janin'e göre: Buondelmonti'nin 1509 tarihli gravüründeki, kent panoramasına göre; Fetih sonrası İstanbul'un Roma-Bizans kenti olarak ulaştığı son noktasının, sınırlarının ve kapılarının tanımlamasını yapar (Janin, 1964). Nova Roma'nın, özelliği olan *eternal* tepelerden oluşan ve Roma gibi "yedi tepeli" benzersiz topografyası, büyük kent "eksenleri" ve kent boşlukları olan "forumlar" hala varlığını korumaktadır. Ebersolt ise: İspanyol elçi Clavijo'nun eserinde pek çok "tepe" ve "vadi" olduğunu söylediğini belirtir (Ebersolt, 1918).

Roma *genius loci*'sinden kaynaklanan bu antik kentsel kurgu, Osmanlı'da da devam ettirilmiştir. Öyleki, "kentten geçmişten gelen ve mevcut kenti temsil eden tepeler boyunca gelişen, eksenleri Osmanlı döneminde de zaten mevcuttur" (Guidoni, 1991). Bizans'ın son dönemlerinde harap vaziyette olan kentin, Antikitten gelen yapısal ve Forum'larla birbirine bağlantılanan Antik kent kurgusu harap durumdadır. Fakat, kent alındığında, ana cadde ve ana eksen Mese ve kentin Antik Roma'dan gelen kentsel bağlamda ütöpik, yedi tepeli, volümetrik yapısı ise o dönemde ne kadar algılanabilir.

Bu kurallamalar açıktır ki, en küçük "mekan" dan başlayarak, en büyük "mekan" (kenti) analiz etmemize ve benzer şekilde yapılandırılan İstanbul'da "var olan" (mekansal)

"kentsel kurgusunu" okumamıza yarayan açık ve net, kodlamalar sunar. Kent ölçeğinden, mekansal ölçeğe doğru bakıldığında; Roma'daki, *Piazza Novona* ile İstanbul'daki bugünkü Sultanahmet Meydanı'nın ve de her iki meydan'ın "hipodrom" dan "meydan"a dönüştürülen benzeşik yapısal ve tarihi geçmişleri aynı "sistematik" düşünce yapısının ve Roma *genius loci*'sinden gelen aynı benzer kurguyu çağrıştırmaktadır.

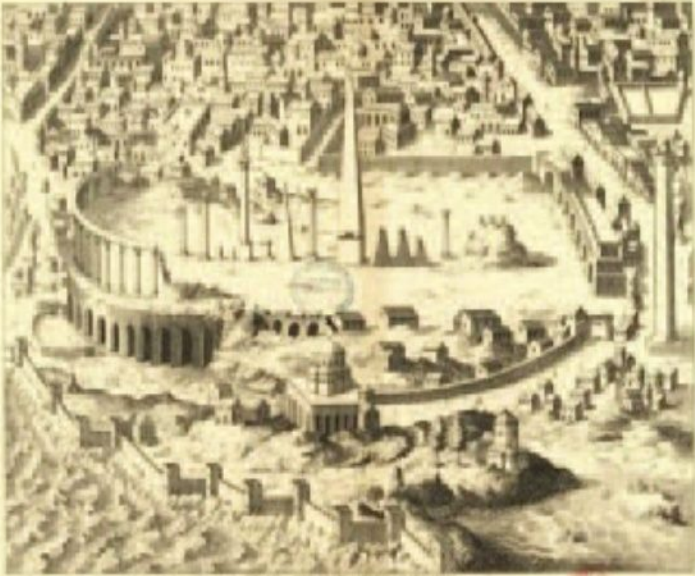
15. yüzyıla gelindiğinde Roma'da, dönemin *empiric* mimar ve sanatçıların uygulamarı, (Bernini ile Borromini gibi), İstanbul'da ise 15.yüzyıl sonrası Mimar Sinan döneminde, yapılan uygulamalar Roma, *genius loci*'sinin iyi okunarak kurallarla ya da pragmatik olarak, Bizans'a aktarılan Roma'daki geleneğinin devamlılığını sağlamıştır. Sultanahmet Meydanı, tıpkı Roma'daki benzeri gibi, kent "boşluk" ve "doluluk"larının çok iyi okunarak, "meydan" olarak süreklilik bulmuştur. İstanbul'da, günümüzdeki "meydan" kavramının gerçek kökeni, Roma'nın volkanik arazisinin düzlüklerinin *fore* "forum" denilen kent boşluklarını oluşturmaya ve sonrasında geliştirilerek, kent dokusunda okunabilir boşluklar olarak aktarılmasına dayanmaktadır (Schultz, 1979).

Osmanlı'da, Roma'da bilinen anlamda *piazza* (meydan) ya da "meydan" kavramının olmadığını bilmekteyiz. Burelli, camilerin avlularının, Osmanlı'da düşünülebilecek bir çeşit *piazza* 'lar olduğundan söz eder (Burelli, 1991). Gerçekte, Batıda bilinen anlamda "meydan" kavramı olmayan ve Roma ve Bizans'tan kalan mevcut "meydanlar" ise yapı inşa edilebilecek tek şehir boşlukları olarak algılayan Osmanlı Mimarisi bu anlamda Roma ile arasındaki, anlayış farkını ortaya koymaktadır. İtalya'daki selef (ondan önceki

Fisher von Erlach); gravür sanatçısı ve Melchior Lorich'in çalışmalarında Batı ve Osmanlı Mimarisinin karşılaştırmasını yapar; Osmanlı, bakış yönünü "perspektifini" anlayarak; "eksenler" ve "binalar" konusunda, batı ile çakışan ve ayrımlanan noktalarına dikkat çeker ve kesin bir "mekansal karakteri" belirleyemez. (Burelli, 1991)

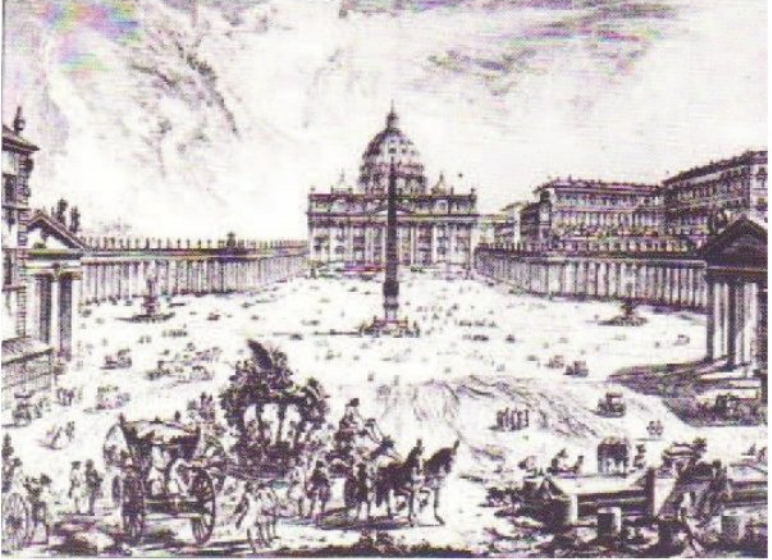
Büyük eksen, *Mese*, kentin kapılarından;

Akropolis' e (bugünkü Sarayburnu) doğru uzanırken, *Via sacra* (Kutsal yol) ise *Capitolium*'u (Roma'nın Antik dönem Akropolis'ine) bağlar. Böylece, Roma *genius loci* yapılanması iki kentte belirgin şekilde açık ve net olarak okunabilmektedir. Roma'ya bakıldığında, Antik dönem pagan Roma'sının şehir merkezi, terkedilerek, kentin tamamen dış çevresi ekseninde geliştiği için hiçbir yapılaşma yapılmaksızın tarihi bağlamda dondurulmuştur.

Şekil 7. Bizans Sonrası Dönem Antik Roma Hipodromu ve Sonrasında Meydan.

Kaynak, Bnf. Biblioteque Nationale De France, Paris.

Şekil 8. Roma, Forumu. Kaynak, G. B. Piranesi, Tachen, 2001, Italy, s.158.

İstanbul ise Antik tarihi bölgede farklı uygarlıklar tarafından, bir önceki uygarlığın inşa ettiği bölümün üzerine inşa edildiğinden süregelen, devrim halinde bir kent görünümü sergilemiştir. Dolayısıyla, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemi yapılanmaları, müdahaleleri ne Roma'da ne de diğer bir kentte görülmeyecek şekilde, üstüste çakışan, bir görünüme sahiptir.

İstanbul kentinin "tepeler eksenini" yapılanmasında; I. Tepe'de, kentin en önemli katedrali *iconic* Bizans mabedi Ayasofya yer alıyordu ve Ayasofya çevresindeki eski kent merkezi, Roma'nın en eski yapıları, Hipodrom ve İmparatorluk Sarayı ile çevrelenmişti

(Wiener-Müller, 1977).

Ayasofya'nın güney yönündeki, Agusteon Meydanı'nın etrafındaki portikli avlu, Meydan'ın doğu'sundaki Senato binası ve hemen arkasındaki Magnuara Sarayı, Konstantinus'un heykelinin bulunduğu söylenen dikilitaş Osmanlı dönemine gelinceye değin yıkılmıştır (Wiener-Müller, 1977). *Iconic* mabed Ayasofya, bir Roma-Bizans kentinin özelliğini yansıtan bir yapı olarak Osmanlı Döneminde de, I. Tepede varlığını devam ettirir. Öyleki, Osmanlı Döneminde Bizans Sarayı yıkılmış olmasına karşın Ayasofya hala ayakta ve Ayasofya'nın batısına da bir medrese

yaptırılmıştır (Ebersolt, 1918). II. Mehmet Dönemi yapılaşmaları, kentin kurucusu Konstantinus'un uygulamaları gibi kentin yapısını değiştiren yoğun bir yapılanma içerir ve İstanbul'a kısa zamanda yeni bir yüz kazandırmıştır (Kuban, 2010).

II. Tepe'de ise, Konstantinus Forumu bulunuyordu fakat, dükkanların da bulunduğu bu büyük sütunlu caddeler ve Forumlar kentte yıllar boyunca görülen yangınlar 12. ve 14. yüzyıllarda meydana gelen depremlerde yıkılır, yıkılan bu caddelerin iki yanında Bizans'ın son döneminde sütunlar sonrasında yerine ağaçlar yer almaktadır (Müller-Weiner, 1977).

III. Tepe'de -günümüzdeki Beyazıt bölgesi- ise, Marcus Aurelius Forumu yer almaktadır. Eyice'ye göre: Roma'daki Marcus Aurelius ve Trajanus anıtlarına benzer olarak inşa edilen Theodosius Forumu, o dönemde-1509 'daki depreme kadar- hala ayakta (Eyice, 1980).

IV. Tepedeki Bizans Dönemi, İstanbul'un kurucusu İmparator Konstantinus'un mezarının bulunduğu, Havariler Kilisesi, Bizans'ın son döneminde S. Eyice: Hartmann Schedel'in, 1493'de yayınlanan "*weltchronick*" (dünya tarihi) adlı yayında o dönemdeki gravürüne göre: beş nefli büyük bir kilise olan Havariler Kilisesi'nin yan kanatlarının çatıları çökmüş olarak betimlenmiştir (Eyice, 1980).

IV. Tepede, Fetih sonrası, Fatih Camii inşasına başlanır ve Bizans'tan kalma, Havariler Kilise'sinin -eski adıyla Saint-Apotes tepesi- yerini uygun görülür. Ebersolt'a göre: İstanbul'u ziyaret eden seyyahlar 15. yüzyıl başına kadar Saint-Apotes- Havariler Kilisesi ayakta (Ebersolt, 1918). Fakat, fetih sırasında, harap durumda olan kilise, Fatih tarafından Gennadios adlı Ortodox patriğine verilmiş olsa da, sonra

yıkılarak yerine Fatih Camii yaptırılmıştır (Eyice, 1980). Pinon'a göre: "kentin devamlılığını sağlamak üzere, Havariler Kilisesi'nin yerinde yapılandırılan Fatih Külliyesi simgesel olarak IV. Tepede yer almaktadır" (Boric&Pinon, 2005).

Schneider'e göre: Konstantinopolis, Roma gibi kuruldu ve kent doğuya doğru genişlemeye devam etti" (Schneider, 1956). Roma *genius loci*'den gelen Antik Roma planlama geleneğinin uygulandığı İstanbul'da, Osmanlı Dönemi'nde de Havariler Kilisesi'nin bulunduğu bu tepenin seçilmesi önemlidir. Eyice'ye göre: bu tepede Bizans İmparatorların moseleum'ları bulunmaktadır (Eyice, 1980). İmparator Konstantinopolis'in mezarının da bulunduğu; Havariler Kilisesi, Roma'daki benzeri gibi, kenti çevreleyen sur duvarı'nın dışında, San Agnes gibi bir mezarlık kilisesi idi. Fatih Külliyesi'nin "yer" seçimini ise kentin ilk kurucusu olan Bizans İmparatoru Konstantinus'a referans veren ve kentin ikinci kurucu kimliğini vurgulayan simgesel bir eylem ifadesidir (Kuban, 1970).

II. Mehmet'in bu kararı, kentin Antikiteden gelen mevcut tektonik ve topografik "yedi tepeli" kent kurgusunu ve Fatih Külliyesinin inşaa edildiği IV. Tepe'yi de vurgulamaktadır. Schneider'in Antik kentin gelişim eksenini de işaret eden bu sözü, IV. Tepe'de inşa edilen Fatih Külliyesi ile kentin Antik *genius loci*'den gelen planlama geleneğinin ve sürekliliğinin devam ettiğinin de göstergesidir. Ayrıca, Kuban'a göre: Fatih Külliyesi kentte inşa edilecek diğer külliyelerin öncüsü olmuştur (Kuban, 1970).

Osmanlı döneminde kentin yapılandırılmasında Roma *genius-loci*'den gelen Antik "yedi tepeli" *iconic* yapılanma temel

Şekil 9. İstanbul'un Antik Roma-Bizans Silüetinin Dönüşümü. Şekil, çizim, yazar. Özgün Kaynak, İstanbul, 1590, Wien, 2686. "The Classic Ottoman City" P. Pinon, A. Borie, S. Yerasimos, A. Yücel, Mimar Journal with Institute Français d'Architecture, 1987-88, s.20.

alındığı ve Osmanlı döneminde de bu yapısal sistem devam ettirildiği için "tepeler" silüetinin eşsiz kent "panoraması" ve Tarihi Yarımada'nın, kendi doğal peyzajı içindeki yapılar silsilesi gerçekte planlanmadığı halde düzenlenmiş bir planlamanın yansıması olarak görülebilir.

Spiro Kostof'a göre: "yedi tepeli" diye isimlendirdiğimiz, karmaşık topografyaya sahip Roma'nın görsel olarak eşlenimi olan Konstantinopolis'te Osmanlılar, Romalıların "yedi tepeli" kent kurgusu olarak gerçekleştirmek istediklerini kesin bir şekilde tepelere inşa ettikleri kubbeli cami'lerle daha iyi başardılar" (Kostof, 1991). Aslında, Külliyeler, piramidal yapılarıyla, bulunduğu Tepe ile – gerçekte Antikiteden gelen– imgesel ve sembolik bir bağlantı kurdular (Erzen, 1991). Böylece, "Forumların ortalarındaki Antik "dikilitaş"lar, Bizans döneminden kalan, küçük kubbeler ve islam dönemindeki minareler kentin Roma alt yapısını tahrip etmeyip kentin silüetini belirleyecek şekilde korunmuş olmuştur" (Borie,

Pinon, 2005).

Belki de, Osmanlı yapılanması, daha etkin olarak "yedi tepeli" kent yapısını dinsel olarak anlamlandırarak anıtsal bir biçimde yapılandırıp "ütopik" Antik kent kurgusunu da vurgulayıp, ön plana çıkarmıştır. Kökeni Antik Roma'ya dayanan *arkaik* yapılanma sistemi Roma kentinin kurgulandığı Latince anlamıyla *sette monti* (yedi tepeli) *ütopik* ve *fantastik* kent örgüsü, S. Kostof'un belirttiği gibi Osmanlı Döneminde de devam etti (Kostof, 1991).

İstanbul kenti binlerce yıldır değişerek, bambaşka bir kente dönüşmüş olsa da kentin hala antik döneme kadar "tepeler ekseni" oluşumu hala kentin *iconic* silüetinde açıkça görülebilmektedir.

3. Sonuç; Bir Roma Kenti Olan İstanbul'un, Osmanlı Başkentine Dönüşüm Sürecinde *Genius Loci* Kavramına Bakış

İstanbul, mevcut Roma dönemi ve onun

kurallamalarının devamı, niteliğinde ve hatta tamamlandığı Bizans gibi hristiyan kent geçmişinden sonra, tamamen farklı bir geleneğin, Osmanlı geleneğinin yeni başkenti olarak yeniden yapılandırılır.

15. yüzyılda, İstanbul, Roma imparatorluğu başkenti özelliğini yitirip bir Osmanlı başkentine dönüştürüldü ve bu bağlamda, Antik Roma'dan gelen *ütöpi* yedi-tepeli kent yapılanması da devamlılık buldu. Fakat İstanbul'un, bir Roma imparatorluk başkenti iken bir islam kenti olması onu fazla değiştirmedir. Çünkü, F. Choay'a göre: İslam kentleri, genellikle bulundukları yerde ve daha önce varlığını sürdürmüş olan dinlerden kaynaklanan mimari yöntemi almaya eğilimliydi (Choay, 1997). İstanbul'da da böyle oldu. Fakat bunun sebebi gerçekte, kentsel planlamaların da ötesinde daha çok yeni imparatorluğun yeni devlet yapılanması ve organizasyonunda aramak gerekir.

İstanbul'daki, Osmanlı dönemi dönüşümleri kentin Tarihi Yarımadası'nda, Roma geçmişinin belirlediği eksenle süreklilik

buldu. C. Mango'ya göre kent, farklı dönemlerde (Roma, Bizans, Osmanlı dönemleri), farklı yapılanmalarla adeta "üstüste çakıştırılarak" (*superpose* edilerek) inşa edildi (Mango, 1995).

Osmanlı dönemi dönüşümleri, Roma ve son dönemde tahrip olmuş Bizans geçmişinin bir anlamda yeniden canlandırılmasıydı. Böylece, Antik Roma *genius loci*'sinden gelen kurallamalar bir anlamda bu dönüşümlerle, devamlılık buldu. Bunun en bilinen örneği, İstanbul'un, Roma dönemini en iyi yansıtan özelliği olarak, kentin Roma gibi "yedi tepeli" olarak inşa edilmesi idi. Bu durumu E. Mamboury şöyle açıklar: "İstanbul'da da aynı şehircilik sistemi uygulanmıştır, İstanbul, topografyasındaki "vadi" ve "tepeler", şehircilik ilkelerine uygun olarak yapılandırılmıştır" (Mamboury, 1934).

Osmanlı dönemi dönüşümleri, Roma ve son dönemde tahrip olmuş Bizans geçmişinin de bir anlamda yeniden canlandırılmasıydı. Böylece, Antik Roma *genius loci*'sinden gelen kurallamalar bir anlamda bu dönüşümlerle, devamlılık buldu.

Kaynakça;

- Arseven, C.E., (1989), Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İst. 1312-1912 .Turing, İstanbul.
- Burelli, (1991), "Vision And Represenattion Of Urban Space", Mimar Sinan's Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore, London, UK..
- Borie, A., Pinon, P., (2005), İstanbul, Portrait De Ville, CÎTE, De l'Architecture et du Patrimoine, Paris.
- Cerasi, M. (1991), "Place and Perspectives in Sinan's Townscape" Mimar Sinan The Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore, UK.
- Choay, F., (1997), The Rule and The Model, (La Règle et La Modèle, 1980 édition du Seuil), MIT Press.
- Clavijo, (1928), Embassy to Tamerlane, 1403-6, Spanish trans., London, UK..
- A. Clot, (1991), Fatih Sultan Mehmet 1432-1481, Milliyet yayınları, 1991, İstanbul.
- Dagron, G., (1984), Constantinople Imaginaire, Etde Sur Le Patria, Presses Universateries, Paris.
- Dagron, G., (1985), Naissance d'une Une Capitale, Constantinople et ses İnstitution, Deuxime, Edition, Paris.
- Ebersolt J., et Thiers, A., (1910), Le Grand Palais De Constantinople, Paris.
- Ebersolt, J., (1918), Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant, Paris.
- Eyice ,S., (1963), Son Devir Bizans Mimarisi, İstanbul.
- Eyice, S., (1980), Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, Atatürk Konferansları VII.den Ayırbaşım, TTKB, İstanbul.
- Eyice,S., (1984), Ayasofya , İstanbul.
- Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim yay. İst.
- Eyice, S., (2006), Eski İstanbul'dan Notlar, İstanbul.
- Gideon, S., (1967), Space, Time and Architecture, Cambridge& Mass.
- Graves, M., (1979), Nolli ; Sector IX ,AD.Profile 20, Roma İnterrota, London, UK.
- Guidoni , E., (1991), "Sinan Construction of the Urban Panorama", Mimar Sinan's Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore, London, UK.
- Janin , R., (1953), La Geographie Ecclessistique de l'Empire Byzantine .C.III, Paris.
- Janin , R., (1964), Constantinople Byzantine, Developement Urbain et Repertoire Topographique, Paris 1950-Paris 1960 -Paris 1964.
- Kuban, D., (2010), Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları, YEM. Yay.
- Krautheimer, R. (1983), Three Christian Capitals ;Topography and Politics, Berkeley Univ.of California.
- Mango, C., (1984), Byzantium and Its Image , Variorum Reprints, London.
- Mango, C., (1985), Développement Urbain ,(IV-VII siècles), College de France, Diffusion de Boccade, Paris.
- Mango, C., (1994), Byzantium The Empire of New Rome, Phoenix, London, UK.
- Mango, C., (1995), Byzantine Architecture, London, UK..
- Mamboury, E., (1925), Constantinople, Guide Touristique, İst.

- Mamboury, E., (1934), Byzance-Constantinople, Edition Française, İst.
- Nash, E., (1961), Bildlexicon Toographie Zur Rome, Verlag Ernest Wasmuth, Tübingen.
- Ostrogostky, G. , (1991), Bizans Devleti tarihi ,Çev. Prof.Dr. Fikret Işıltan, T.T.K..
- Paoli , U.E., (1996), Rome, Short Run Press, Exeter,Devon U.K.
- Pohlsander, H.A, (2004), The Emperor Konstantine, Taylor&Francis NY-London.
- Porthegesi, P. (1979), Roma Interrotta, London, UK..
- Rossi, A., (2003), Architecture of The City, MIT.Press., Türkçe Çev. Şehrin Mimarisi, İst.
- Schneider, A.M, (1956), Konstantinopel, Florian Kupferberg Verlag, Mainz und Berlin.
- Schulz, C.N., (1993), "Genius Loci of Roma", Roma İnterrotta, AD. Profile 20, London, UK.
- Yerasimos, S., (1995), 7 centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage, YEM, İstanbul.
- Müller-Wiener, (1977), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Bildlexicon zur Topographie İstanbul's, Tübingen, 1977) , YKY, İst., Çeviri, Ü. Sayın.

Byzantion ve İstanbul'un Antik Dönem Kent Kurgusu

Hülya COŞKUN*

Şekil 1. Antik Byzantion, Akropolis Bölgesi ve Bosphorus Akra, Sarayburnun'nda yer alan Antik Tapınaklar. İtalyan Sanatçı Giovanni Vasvassore'nin Gravürü, 1520. Kaynak, Mimar Sinan The Urban Vision, Environmental Design, Carucci Editore, 1991.

* Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü

ÖZET

Günümüzde pek bilinmese de Byzantion, aslında kentin Helenik Dönemdeki adıydı. Kentin en eski ve Antik Helen dönemine ait bir kent kurgusu ile kurulmuştu. Antik dönemde Yunan kolonistlerce bir Helenik bir kent kurgusuna göre planlanan Byzantion, Konstantinopolis'in Bizans ve onun da öncesi olan pagan dönemini yansıtmaktaydı. Bu bağlamda, tarihte daha çok bilinen adıyla Konstantinopolis, gerçekte bir Helen kenti olarak kuruldu. Antik kentin oldukça küçük bir bölgeyi içerdiği de düşünülürse, bu kurgunun birincil tepesi Akropolis kentin en önemli bölgesiydi. Bu anlamda, görsel kurguda birincil öneme de sahip olarak Tanrıların Tapınaklarının yer aldığı düz bir plato olan Akropolis ve Marmara Denizinin sularında sonlanan etekleri adeta Byzantion'u oluşturan antik kent kurgusunun kendisiydi. Byzantion'un bu en önemli bölgesi, Akropolis tarih boyunca değerini hep korudu; Helen döneminde olduğu gibi, sonrasında Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde tartışılmaz bir şekilde kentin en önemli bölgesi oldu. İlk olarak Yunan Tanrılarına atfen yapılandırılan Akropolis, Bizans Döneminde Ayasofya gibi önemli bir mabedin yer aldığı ve öyleki, Osmanlı Döneminde de Topkapı Sarayının yer aldığı en önemli bölge olma özelliği ile bilindi.

Anahtar Kelimeler; Antik, Akropolis, Byzantion, Helen, Kent, Paganizm, Tapınak.

1. Giriş

İstanbul ya da tarihte daha çok bilinen adıyla Konstantinopolis, ilk kurulduğu dönemde Byzantion adıyla da bilinmekte, daha çok kentin

tarihi Akropolis olarak bilinen yüksek platosunda yer almaktaydı. Antik Dönem Byzantion'u, yerleşim alanı olarak Akropolis platosunu içeriyordu. Megaralıların ilk yerleşim yerlerinin merkezi Akropolis'ti. Akropolis bir anlamda o dönemdeki Byzantion'un merkezi konumundaydı. Antik dönemde kent, dik bir deniz yamacıyla ile sonlanan bir plato olan Akropolis ve yamacından oluşmaktaydı. Aslında kent, bu biçimiyle kent daha çok Yunan özelliklerini yansıtan, Yunan kolonistlerin kurduğu küçük bir koloni kenti görünümündeydi.

1. Antik Koloni Kenti Byzantion'un Antik Dönem Fizyonomisi ve Kentin Görsel Kurgusu

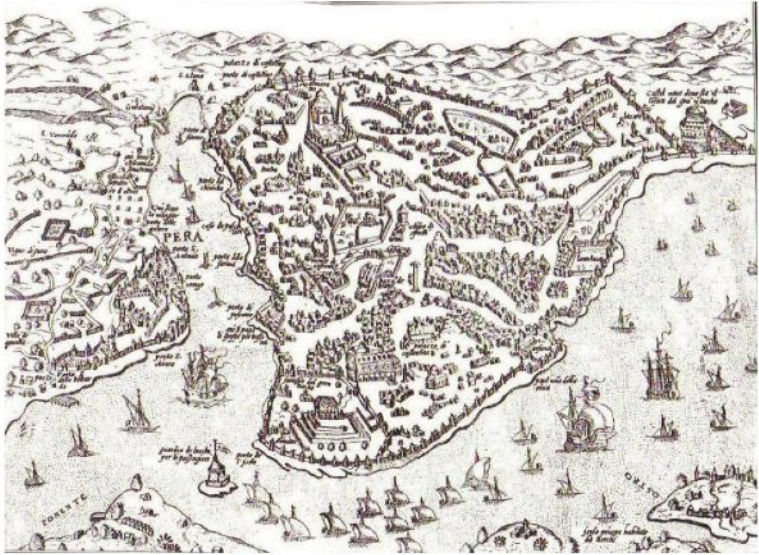
Günümüzde pek bilinmese de, Antik Dönemde kentin adı Byzantion olarak bilinmekteydi. Antik Byzantion kenti, Akropolis Tepesini de kapsayan bir bölgede kurulmuştu. Antik kolonistler olan Megaralıların ilk yerleşim yerlerinin merkezi de doğal olarak bu Akropolis platosuydu. Akropolis platosu, kentin pagan dönemini de betimleyerek bir anlamda o dönemdeki Byzantion'un merkezi konumundaydı. İlk yerleşimler Bosphourios Akra denilen günümüz Sarayburnu civarında başlamıştı. Helen kolonistlerin ilk yerleşim yeri gerçekte bu bölge idi. Bölge, Antik dönemde deniz kenarında küçük bir köyü ve Akropolis tepesinin dik yamaçlarının eteklerindeki küçük bir alanda yer almaktaydı.

Kentin ilk yerleşimcileri olan Yunan Kolonistler olarak bilinen Megaralıların Akropolis'in kuzeyinde Athena Ekbesia denilen ilk tapınaklarını inşa ettikleri ve bu bölgede, yine

ilk yerleşimcilere atfedilen Gotlar sütunu hala görülebilmektedir. Sonrasında, antik plato Akropolis'te, pagan Tanrılara adanan Tapınaklar Akropolis'in güneyine doğru giderek arttı ve günümüz Ayasofya'sının bulunduğu bölgede Helios Tapınağı ile sonlandı. Yunan döneminde, Akropolis'in Marmara Denizine bakan doğu yamacında, Yunan yaşam tarzını ve eğlence biçimini de betimleyerek iki tiyatro yapısının; Teatrum Minus ve Teatrum Majus (Büyük ve Küçük Tiyatrolar) da bulunduğu kaynaklarda

belirtilir (Müller-Wiener, 1979).

Antik Yunan kent modeline göre ise Akropolis pagan dönemi Tanrıların yaşam alanıydı, halk ise yaşam alanı olarak Akropolis'in dik yamaçlarının, gerek ticari gerek, ekonomik her türlü yaşam kaynağı olan denizle birleştiği yer olan onun eteklerini tercih ederdi. Mumford'a göre: "kent'in çekirdeği en değerli faaliyetlerinin merkezi bütün varoluşunun özü Akropolis'ti, zira Akropolis her şeyden önce kent'in Tanrıların eviydi ve doğadan ve tarihten üretilen bütün kutsal görevler orada

Şekil 2. Antik Byzantion, Akropolis Bölgesi ve Tapınaklar. İtalyan Sanatçı Giovanni Vasvassore'nin Gravürü, 1520. Kaynak, *Mimar Sinan The Urban Vision*, Environmental Design, Carucci Editore, 1991 s.11.

yerine getirildi" (Mumford, 2007).

Antik Byzantion'da, Sarayburnu'ndan başlayarak kent, tapınaklar eksenini doğrultusunda, ızgara plana uygun olarak yana tapınakların eklenmesi liman, çarşı ve tiyatro gibi Yunan kent planlama ilkelerinin yansıması olan yapılarla gelişti. Antik Byzantion veya latince adıyla Byzantium, Akropolis Tepesinin batı yamacındaki Strategion Mahallesini, Bosphourious Limanını, Batı yamacındaki Topoi ve Arkadiani ve Sarayburnuna doğru Mangana Mahallelerini kapsamaktaydı. Bu perspektifteki tiyatro ise kentin, Yunan kimliğini vurgulamaktaydı.

1. 1 Akropolis, Byzantion'un Antik Kent Kurgusundaki Yeri

Akropolis, Yunan Tanrılarının tapınaklarının bulunduğu kentin en yüksek ve erişilmez noktasıydı. Yunan ve Roma dönemi Byzantion'un da en önemli bölgesi olan bu plato, askeri ve stratejik noktası Akropolis idi ve bu bölge Roma döneminde Million taşının da yerleştirilmesiyle Roma kurallarına göre kentin başlangıç (0) sıfır noktasını işaret etmekteydi. Byzantion'un Akropolis'i, Bosphorios Akra'dan (Sarayburnu'ndan) dik bir yamaçla yaklaşık 40m. seviyelerinde yükseliyor, üç tarafından yine dik yamaçları olan denizle çevrelenmiş ve bir taraftan kara bağlantısı olan bu yer; yukarı seviyelerde yerleşime ya da Yunan mimarisine göre Tanrıların yaşam alanı olan Akropolis tepesi için olağanüstü koşullarda dümdüz bir geniş bir plato oluştuyordu.

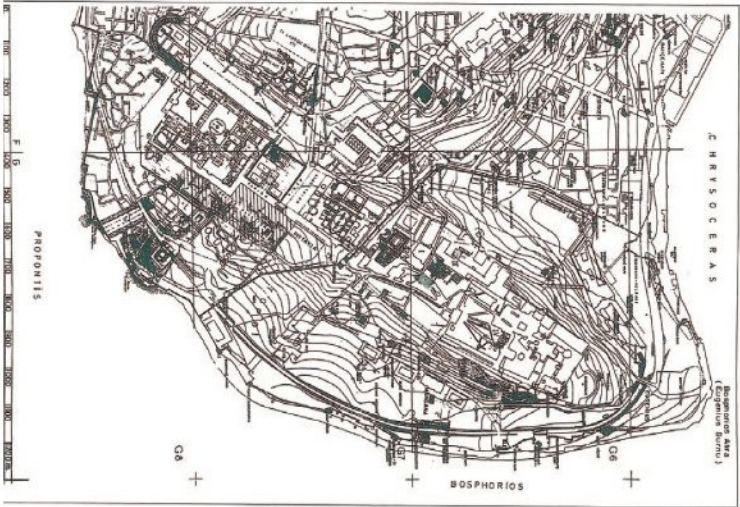
Şekil 3. Antik Byzantion, Akropolis Bölgesi ve Tapınaklar. İtalyan Sanatçı Giovanni Vassarelli'nin Gravürü, 1520. Kaynak, *Mimar Sinan The Urban Vision*, Environmental Design, Carucci Editore, 1991, s.12.

İşte bu plato, Antik Yunan Akropolis'inin adeta bir modeli olarak Yunan kökenli kolonistlerce ideal bir yerleşim yeri idi. Böylece, Konstantinopolis'in en önemli yerleşim alanı ve aynı zamanda I. Tepe olarak tariflenen bu plato Akropolis Tepesi oldu.

Mumford'a göre: "Akropolis, tapınakların yüce geometrisiyle tezat sarp ve kudretli bir kaya olarak tanımlar ve burası tam anlamıyla kutsal bir dağdır" (Mumford, 2007). Akropolis Tepesi; Antik Helen kent planlama geleneğinden gelen tüm bu özelliklere sahipti, bu plato aslında Tanrıların ikametgahı için ayrılmıştı. Burası,

gerçekte Tanrılara adanmış Tapınaklar Bölgesi idi.

Antik Roma için Palatinus tepesi ne ise Byzantion veya Konstantinopolis için Akropolis eşdeğer bir anlam ve önem sahipti. Akropolis, anıtsal olarak şehrin her yerinden algılanabilen, dört bir tarafı, ulaşılması güç derin vadilere açınımlanan ama ulaşılamaz ve bu yüzden Tanrıların ikametgahı olarak görülen bir yer olarak görüldü. İşte Roma'daki Palatinus Tepesi ve Konstantinopolis 'teki Akropolis Tepesi, şehrsel ölçekte, eşdeğer yapıya sahip iki yer olarak bu iki şehir için aynı anlamdaydılar.

Şekil 4. Antik, Byzantion, Akropolis. Kaynak, Müller, W.M., Bildexikon zur Topographie Istanbul, İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Tübingen 1977- İst. 2000.

İkisi de şehrin en önemli bölgesiydiler ve Pagan Tanrılarına adanan kutsal Yunan Tapınaklarıyla kutsal bölge olarak kabul görüp onurlandırıldılar. Her ikisi de;

Roma kentinin bir bölümü olup, Roma'dan önce Yunan kültürünün parçası olarak, geliştiler.

“Kentler, alanın doğal savunma nitelikleri göz önünde bulundurularak konumlandırıldılar. “Akropolis” ve onun Roma eşdeğeri “arx” hem kentin bağımsızlık simgesi hem de kent surlarının gelişmesinden sonra bile kentte yaşayanlar için bir son sığınma yeri olarak kaldı “ (Owen, 2000).

İlk önceleri tamamen doğal teras yapısına sahip bölge sonraki zamanlarda, kent geliştiğçe bu doğal plato yapısal olarak yetersiz olmaya başladı ve bu yapıyı kuvvetlendirmek için yapılara adeta doğal bir temel oluşturan sarnıç gibi yapılarla ve teraslama ile yeniden yapılandırılması gerekti. Aslında, Byzantion'un, doğal oluşumu yanında sonradan teraslarla desteklenerek oluşturulmuş bir topografyası vardı. Çünkü topoğrafik açıdan tıpkı Roma gibi tepelerden oluşan genelde ve düz alanlarda kurulan Yunan şehirleri gibi, bir yapılanmaya uygun olmayan çok problemlili bir yapıya sahipti. Üstelik bu uygun olmayan topografya sürekli doğal afetlere maruz kalmaktaydı. (Bu teraslar hakkında en kapsamlı çalışmalar Mamboury'e aittir.)

Mamboury'nin haritaları bu terasları ve gerçek anlamda, yapısal olarak Byzantion'un doğal ve doğal olmayan yapısını gözler önüne serer. İlk kent terası Akropolis Tepesini kapsıyan ve Bosporos Akra'dan (bugünkü

Sarayburnu'ndan) Ayasofya önlerine uzanıyordu. Bu, bölge oldukça geniş bir alanı kapsamaktaydı. Antik dönemde yer alan bütün Pagan Tapınaklar bu bölgedeki düz teras alanda yan yana dizilmişlerdi. Bu düzlük, plato, aynı zamanda Akropolis tepesi olarak Byzantion'un ilk tepesini oluştuyordu.

Antik tepelerden oluşan bu topografyada, I. Eksen; Akropolis Tepesi eksenidir ve daha çok Yunan yerleşimcilere atfedilen yerleşim bölgesi, kuzeyden, Sarayburnu'ndan, tıpkı bir Yunan Akropolis'in yapısını anımsatan dik yamaçları olan düz bir plato boyunca güneye Küçük Ayasofya 'ya uzanmaktaydı. İşte bu plato, Yunan Akropolis'inin adeta bir modeli olarak Yunan kökenli kolonistlerce ideal bir yerleşim yeri idi.

Eyice Akropolis'in yerini şöyle tarifler: “kutsal merkezi teşkil eden Akropolis'in Ayasofya dolaylarında olduğu zannedilmektedir. Bir merdivenle çıkılan bu yerin yanında yine yüksek mıntıkada, dört tarafı revaklarla çevrili Tetrastoon adı verilen bir çarşı vardı ki bunun ortasında Apollon Helios'un tunçtan bir heykeli yükselirdi” (Eyice, 2006).

Tezcan, Akropolis Tepesi'nin Byzantion'u oluşturan başlıca kentsel eleman olduğuna dikkat çekerek, öyleki “Byzantion tamamıyla Akropolis demektir” (Tezcan, 1988). Kısaca Antik dönemdeki bu bölgeyi kısaca şöyle anlatır;

“Antik Dönem Byzantion'u, Akropolis tepesi, Ayasofya Meydanını ve Akropolis'in yamacını içeriyordu” (Tezcan, 1988).

Böylece, Antik dönem Byzantion'u, Akropolis ve Akropolis Eksenine adeta kentin

kalbidir. Antik Dönem Akropolis Ekseni, Bizans dönemi Konstantinopolis'inin kalbinden geçerek, sonrasında, Bizans'ın da en önemli ekseni olmuştur.

Bu çok kısaca kentin Antik dönem fizyonemisini açıkça ortaya koyan bir tanımlamadır. Akropolis'in Antik Byzantion için ne kadar önemli olduğunu da görülmektedir. Daha sonraları bölge güvenlik nedeniyle, Akropolis'i de içerisine alacak şekilde kent surlandırılır..Eyice Akropolis'i şehirden ayıran surları şöyle tanımlar:

“Akropolis, kentin meskun kısmından ayrı bir duvarla ayrılmıştır” (Eyice, 2006).

Antik kent, Bosphourios Akra'dan yukarılara doğru kentin Akropolis Ekseni boyunca gelişmişti. Bu eksen aynı zamanda kentin Bizans Dönemini simgeleyen Konstantinopolis'in de ilk eksenini oluşturmaktaydı. Böylece Sarayburnu'ndan başlayarak ilk tapınak ve yerleşim ekseni oluşmaya başladı ve gelecek yıllarda önce kuzeyden güneye doğru sonra ise batıya doğru tepeler ekseni boyunca en önemli tapınak ve katedrallerin de referans noktası olacaktı. Antik Döneme gelindiğinde Konstantinopolis'in oluşmuş tek ekseni birinci eksendi, bu eksen aynı zamanda kentin en önemli ekseni idi.

Bu eksenin, diğer bir önemi de, geçmişinin Antik Döneme kadar uzanmasıydı . Hellenistik Dönem Akropolis'i burada idi. Eksenlerin başlangıcı da Tapınaklar ekseninin oluşumuna kadar gidiyordu.

Mango da, Konstantinopolis'in Yunan dönemi geçmişine ve kentin gelişiminin ve kentin temeli olan ilk eksenlerin bu dönemde

oluşturduğuna dikkat çeker.

“Konstantinopolis'in ilk ekseni, gerçekte Helen kökenlidir. Konstantinopolis ve bir De Novo olarak kurulmamıştır. Kentin kuruluşu M.Ö.7 yüzyıla kadar gitmektedir (Mango, 1978).

Antik Akropolis Ekseni boyunca Tapınaklar yer alıyordu. Her bir Tapınak bir öncekinin yanına eklenerek Ekseni oluşturmaya çalışıyordu.

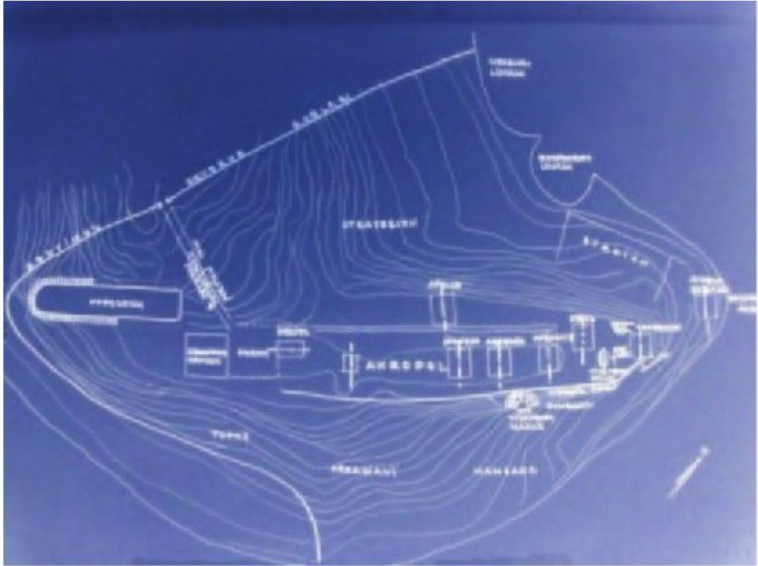
Bosphourios Akra'dan başlayan Tapınaklar, şimdiki Ayasofya'ya güney yönüne doğru sıralanıyordu. Bu alan oldukça geniş dikdörtgen formunda oluşmuş düz bir terası içeriyordu . Teras hemen hemen bugünkü Topkapı Sarayının I.ve II. Avlusunun bulunduğu bölgeleri kapsamaktaydı. Mamboury'nin haritalarına göre, Teras deniz seviyesinden yaklaşık 40 m yukarıdaydı ve üç yönde doğu, batı ve kuzey yönünde dik bir yamaçla denize doğru inerek sonlanıyordu ve diğer yönde ise Ayasofya tarafında bir kapı ile şehrin ilk surlarına , bağlantılanıyordu. Plato düzlüğü, Antik Tapınakların inşasına uygun olağanüstü bir topoğrafyayı işaret etmekteydi ve bu düz alanın üç tarafı da duvarlandırılmıştı.

1.2 Byzantion ve Antik Dönem Yunan Tapınakları

Antik Dönemden gelen, en önemli eksen, Tapınaklar eksenidir. Tapınaklar Ekseni, kentin antik dönem görünümünü de belirleyerek Sarayburnu'ndan başlayarak şimdiki Ayasofya'ya kadar uzanmaktaydı. Kuzey -güney doğrultusunda uzanan eksende, Tapınakların kutsal yönü olan, doğu-batı yönünde yönünde ise Tapınaklar yer almaktaydı. Bölgenin gelişimi de, bu eksenin yönüne paralel oldu.

Eyice'ye göre: "Byzantion'da çeşitli Tanrılar için çok çeşitli Tapınaklar yapılmıştır ve bunlardan bazıları; Athena Ekbesia ve Poseidon Mabebetleri, Sarayburnu eteğinde kıyıda kurulmuştur, yukarıda ise bir Tyke Mabedi bulunur, sonraları Akropolis'in ucunda Ayasofya'ya yakın yerde bir Basilika inşa edilmiştir" (Eyice, 2006). Akropolis'in üzerinde,

yani Topkapı Sarayının yerinde ise; Aphrodite, Artemis ve Dyonisos adlarına başka mabetler de yükseliyordu ve bu mabetlerden hiç bir şey zamanımıza kadar gelmemiştir fakat, Sarayburnu bölgesinde geçen yüzyılın sonlarında bulunan kalın bir duvar kalıntısının ilk Byzantion surlarına ait olduğu sanılmaktadır (Eyice, 2006)

Şekil 5. Antik Byzantion, Akropolis ve Antik Tapınaklar, Orijinal kaynak, M-Weiner, çizim, H. Coşkun. Akropolis'teki Tapınaklar, ilk yapılandan başlayarak, sağdan sola doğru; Athena Ekbesia, Gotlar Sütunu, Poseidon, Zeus, Aphrodite, Artemis, Dionysos, Apollo (geride Haliçe doğru bakan), Helios (günümüz Ayasofya'nın yerinde olarak).

Janin de bu Antik Tapınakları şöyle tariflemektedir: “Yarımadanın en yüksek noktasında, bugünkü Topkapı Sarayı’nın bulunduğu yerde, koloninin merkezi olan Akropolis bulunmaktaydı ve bölgede; Zeus, Apollo, Poseidon, Afrodit, Artemis ve Athena tapınakları yer alıyordu” (Janin, 1950).

Wiener’e göre ise: “bugünkü sarayın olduğu yerde, Akropolis’te; Apollon, Artemis ve Aphrodite tapınaklarının bulunduğu tahmin edilmektedir, ayrıca, Poseidon tapınağı ile Athena Ekbesia kutsal alanının yarımadanın kuzeyinde ki sahilde yer aldıkları ve liman bölgesinin batısındaki bir Temenos’u, Demeter (Malophos) ve Kore tapınaklarının bulunduğu sanılmaktadır” (Wiener, 1977).

Schneider de: ilk tapınakların Apollo ve Poseidon olduğunu belirterek; “kent kurulduktan sonra kuşatmalardan korunmak için Apollo ve Poseidon tapınaklarının yanından keskin bir hatla surlandırılmıştır ve diğer Tapınakları ise şöyle tanımlar; Aphrodite ve Artemis tapınakları ve Zeus Hippos, Hera, Dionysos, GE, Demeter ve Kore (Schneider, 1956).

Tüm bu savlara baktığımızda, kesin olarak Athena Ekbesia Tapınağının Boshorious Akra (Bugünkü Sarayburnu bölgesinde) Helen Kolonistler tarafından inşa edilen ilk Tapınak olma olasılığı oldukça güçlüdür. Deniz kenarında olması da bu tezi daha güçlü kılar ama kesinleştirmez. Yine de Poseidon Tapınağında ilk inşa edilmiş Tapınak olması mümkündür. Diğer Tapınaklar tamamen Akropolis’in Terasında yanyana inşa edilmişlerdir. Bunlar, Aphrodisias, Artemis ve Dionysos Tapınaklarıdır.

3. Sonuç;

Byzantion kenti, özgün olarak Antik dönemde Yunan kolonistlerce bir Helenik bir kent kurgusuna göre planlanmıştı. Kent, Konstantinopolis’in, Bizans öncesi döneminde gerçekte bir Helen kenti olarak kuruldu. Bu kurguda, Akropolis platosunun yüksek bölümü kentin pagan Tanrılarının Tapınaklarının bulunduğu en önemli bölgesiydi. Bu anlamda, görsel kurguda birincil öneme de sahip olarak Akropolis platosu ve etekleri adeta Byzantion’u pagan dönemini oluşturan kurgunun kendisiydi.

Akropolis tarih boyunca değerini hep korudu; Helen döneminde olduğu gibi, sonrasında Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde tartışılmaz bir şekilde kentin en önemli bölgesi oldu. Severus’un, Yunan kent formatından dönüştürdüğü, Roma kent formatı Konstantinus tarafından antik pagan bölümü de korunarak hristiyan başkentine dönüştürüldü. Böylece kent, Roma gibi ona benzer şekilde Pagan Tapınaklarının belirlediği Helenik kodlarına sadık kalarak Romahlaştırıldı ve daha sonraları da Konstantinus tarafından pagan Roma başkentinden hristiyan başkenti olarak yeniden yapılandırıldı.

İlk dönemlerinde Yunan Tanrılarına atfen yapılandırılan Akropolis, sonrasında Bizans Döneminde Ayasofya ve Osmanlı Döneminde ise Topkapı Sarayının yer aldığı en önemli bölge olma özelliği ile bilindi. Böylece, kentin ilk olarak iskan edilen bu bölgesi hemen her dönem, politik ve stratejik olarak önemli oldu. Şüphesiz ki, bu önemi, kentin en önemli yeri olma seçiminden kaynaklanıyordu.

KAYNAKÇA:

Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, TÜRKİYE.

Arseven, C.E., (1989), Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İstanbul, 1312-1912, Turing Yayınevi, İstanbul.

Dagron, G., (1984), Constantinople Imaginaire, Etde Sur Le Patria, Presses Universitaires, Paris.

Dagron, G., (1985), Naissance d'une Capitale, Constantinople et ses Institutions, Deuxième Edition, Paris.

Ducellier, A., (1996), Constantinople, 1054-1261, Tête de la Chrétienté prie des Latins, Éditions Autrement, Paris.

Ebersolt J., et Thiers, A., (1910), Le Grand Palais De Constantinople, Paris.

Ebersolt, J., (1918), Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant, Paris.

Eyice, S., (1980), Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, Atatürk Konferansları VII.den Ayırbaşım, TTKB.

Eyice, S., (1984), Ayasofya, İstanbul.

Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim yay., İstanbul.

Eyice, S., (2006), Eski İstanbul'dan Notlar, İstanbul.

Gabriel, A., (1935), "Le Musée de Saint Sophie", Gazette de Beaux-Arts, XIV., 1935, 235-239.

Janin R., (1953), La Géographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantine, C.III, Paris.

Janin, R., (1964), Constantinople Byzantine, Développement Urbain et Répertoire Topographique, Paris 1950-Paris 1960 – Paris 1964.

Krautheimer, R., (1983), Three Christian Capitals ;Topography and Politics, Berkeley Univ. of California.

Mango, C., (1984), Byzantium and Its Image , Variorum Reprints, London.

Mango, C., (1985), Développement Urbain , (IV-VII siècles), Collège de France, Diffusion de Boccard.

Mango, C., (1994), Byzantium The Empire of New Rome, Phoenix, London.

Mango, C., (1995), Byzantine Architecture, London, UK..

Mamboury, E., (1925), Constantinople, Guide Touristique, İstanbul.

Mamboury, E., (1934), Byzance-Constantinople, Édition Française, İstanbul.

Mortmann, A.D., (1892), Esquisse Topographique de Constantinople, Lille.

Ostrogostky, G. , (1991), Bizans Devleti tarihi , Çev. Prof.Dr. Fikret Işıltan, T.T.K.V.

Owens, E.J, (2000), Yunan ve Roma Dünyasında Kent, İstanbul.

Pinon, P., (2010), "Ayasofya", İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İst. Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.

Schneider, A.M, (1956), Konstantinopel, Florian Kupferberg Verlag, Mainz und Berlin.

Tezcan, H., (1988), Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul.

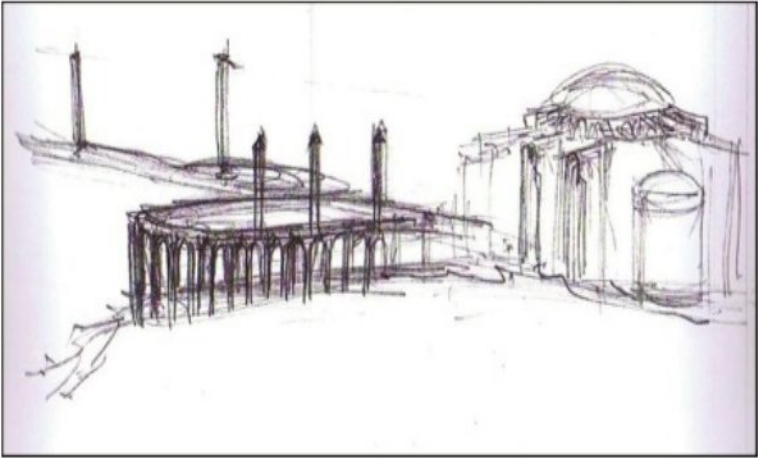
Yerasimos, S., (1995), 7 centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage, YEM, İstanbul.

Müller-Wiener, (1977), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Bildlexicon zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977) , YKY, İst., Çeviri, Ü. Sayın.

Whycherley, R. E., (1986), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, İstanbul.

İstanbul'un Helenik Kentten Roma Kent Kurgusuna Transformasyonu

Hülya COŞKUN*

Şekil 1. İstanbul, Roma Dönemi Kent Kurgusu ve S.Severus'un Hipodrom'u inşa ettirmesi.
Çizim, H. Coşkun.

* Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi İngilizce Mimarlık Bölümü

ÖZET

Byzantion'un, bir Helen kentinden *iconic* bir Roma kenti formatına dönüşümü S.Severus döneminde başlatılır. Bu dönemde kent, Roma'nın kent kurgusunu yansıtmaktadır ve batıdaki örneği *eternal* Roma kenti gibi bir *de Novo* ya da *Nouvo Roma* olarak bu defa doğuda yeniden kurgulanacaktır. Roma Dönemi panoramasının tariflendiği bu yazıda, kentin, Roma kentine transformasyonu görsel bağlamda Roma'nın özgün ve simgesel yapılarının ve yaşam biçiminin aktarımı ile gerçekleştirilir. Kentin silüetinde S.Severus'a atfedilen *iconic* Hipodrom'un inşası, ilk kent eksenini *axis urbis Mese* caddesinin açılışı, Tetrastoon ile bu Helenik kentten Roma kentine dönüşüm kurgulanır. Akropolis'in terk edilerek aksi yönünde anıtsal Hipodrom'un denizden yükselen kemerli yapısıyla kentin güney platosuna mimari ve mühendislik olarak ustalıklı yerleştirilmesi Roma döneminin en iyi göstergesi olur. Sonrasında ise kentin Haliç'in eteklerine doğru inen derin vadilerini birbirine bağlantılayan Valens kemeri ile de kentin Roma dönemi fizyonomisini görsel ve simgesel bağlamda tamamlanacaktır. Böylece, kent, Roma gibi ve ona benzer bir kurguda Romalılaştırılır.

Anahtar Kelimeler; Antik, Byzantion, Roma, *Novo Roma*, Kent, Tapınaklar,

1. Giriş

Byzantion'u, Helen dönemi sonrası yeni değişim ve dönüşümler beklemektedir. Henüz gelişmekte olan bir kent olsa da, gerçekte, bu

dönüşüm sebep olan ve hızlandıran kentin Roma'lıların egemenliğinde gerçekleşir. Artık, Helen Kolonistlerce kurulan Byzantion'un, Antik bir Yunan Kenti formatı'ndan *eternal* Roma Kentine dönüştürülmesi için gerekli inşaa faaliyetlerine de başlanmıştır. Bu bağlamda, kentin dönüşümü büyük ölçüde S. Severus tarafından gerçekleştirilir. Bu dönemde, Tanrılara atfedilen büyük plato Akropolis ve Tapınaklar, erken dönem Roma'sının pagan yaşam tarzına aykırı değildir zaten. Bu dönemde daha çok kentin pagan Helenik kent kurgusundan, yine bir pagan Roma kentine dönüşümünün izlerini görmek olasıdır. Kentin dinsel ritüel ve uygulamalarında henüz önemli bir değişim görülme de, esas radikal değişim sosyal yaşam biçiminde olacaktır. Böylece, kent, Roma gibi ona benzer şekilde pagan Tapınaklarının da kent kurgusunda hala dominant olduğu Yunan kent kurgusuna sadık kalarak Romalılaştırılır ve sonrasında, Konstantinus tarafından hristiyan bir Roma başkenti olarak yeniden yapılandırılır. Aslında, bu dönemde, kentteki en önemli değişim eğlence biçiminde görülür ve Helenik dönemin en önemli yapıları olan Antik tiyatrolar terkedilerek yerine değişen eğlence anlayışına uygun olarak Hipodrom'un yapımı başlatılır. Severus'a atfedilen devasa Hipodrom'un yapımı ve *Mese* caddesinin açılışı, Tetrastoon kentin Roma kentine dönüşümünün görsel açıdan en iyi betimleyen simgesel yerleştirmeler olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemde, kentin yaşam ekseninin merkezinin de, artık ilk yerleşimin

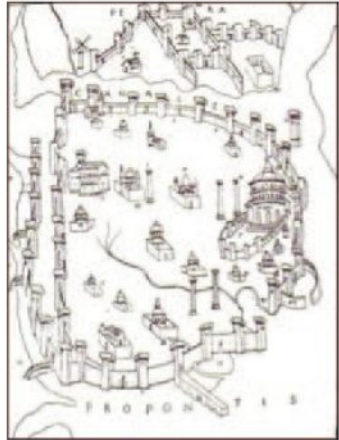
başladığı ve ilk başlangıç noktası olan kuzey uç noktası ve Akropolis platosundan gittikçe uzaklaşarak kentin güneyine ve batısına doğru yeni bir eksenle hayat bularak geliştiği görülür.

1.1 Antik Helen Kentinden, Roma Kent Kurgusuna Dönüşüm

Byzantion sonrasında, Roma yönetimine geçti ve böylece kentin bir Roma kentine transformasyonu süreci de başlamış olur. S. Severus'un Helen kenti formatından dönüştürdüğü Roma kenti formatında, kentin antik pagan bölümü korunarak, transformasyonu başlatılmış olur. Aslında bu dönem kentin hem Roma'ya ait yeni yapılarla yapılandırma ve kentin mevcut alt yapısını ise bir Roma kentine

dönüştürme çabalarının görüldüğü bir dönem olarak dikkat çekmektedir.

Böylece kent, batıdaki Roma gibi ve ona benzer şekilde bir *de Novo Roma* olarak pagan Tapınaklarının belirlediği Helenik kent kodlarına ve Helen kent kurgusuna da sadık kalınarak Romalılaştırıldı. Roma dönemine gelindiğinde, kentin yaşam biçiminin de Roma yaşam biçim ve ritüellerine uyarlanması gerekiyordu. Kentin birincil önemde ve en görünür yer'i Tanrıların yaşadığı ulaşılmaz konumuyla Helen dönemi Akropolis'i, Roma döneminde ve sonrasında ise hristiyan dönemde artık kent kurgusunda görmezden gelinen bir yer'e dönüşmüştü ve kent için önemini artık kaybetmiş görünüyordu.

Şekil 2-3 Roma, Pietro del Massaio, 1420-1480, *Cosmographia di Tolemao*, Biblioteca Vaticana. Kaynak, Insolera, I. „Roma, Le Citta Nella Storia d’Italia Roma Immagini, Roma, 1996. Konstantinopolis, 1420’lerde Buondelmonte tarafından yapılmış. Konstantinopolis’e benzer şekilde Forumları belirleyen sütunlar.

Whycherley'e göre: "öyleki, Akropolis artık vazgeçilebilir bir nesneydi ve daha da ilginç Akropolis artık eski şehirlerde geniş ölçüde gereksiz olmuştu" (Whycherley, 1986).

Bu yeni kent kurgusunun etkisiyle, üstelik en görünür biçimde kurgulanarak Tanrıların yaşadığı Akropolis görmezden gelinerek ve adeta bypas edilerek yeni bir kent kurgusu oluşturulmuştu ve bu kurguda artık Akropolis'e yer yoktu. Bunun sonucu olarak, gelişimini ve dönüşümünü sürdüren bazı eski Antik kentlerde Akropolis, Tapınaklar, tiyatrolar, hiç dokunulmadan terkedildi, kentlerin bu bölümü binlerce yıl değişmeden adeta kristalize olarak kaldı.

"Bu eski Yunan kent bölümü, adeta Konstantinus'un master planının içinde saf bir bölümdü" (Kreitheimer, 1983). "Kentin içerisinde Helen dönemi pagan tapınakları dokunulmadan, zaman içerisinde bozulmaya bırakılmıştı, Helen temelli kent sur duvarlarına, yakın olarak hristiyan şehir modeli Konstantinus tarafından eskisi model alınarak, fakat nasıl olduğunu bilmediğimiz şekilde genişletilmişti" (Kreitheimer, 1983).

Mango ise kentin yapılandırılmasını çok farklı bir şekilde ele alır. Her ne kadar kent Helenik kökenlerine ait bölümü saf olarak kalmış olduğu düşünülüp batıya doğru Roma planlamasıyla genişlemişse de, gerçekte bu Roma dokusunun içerisinde ne kadarı Helen'dir pek bilinmez. Sadece, kentin, Akropolis'ten Helenik kökenli olarak başlayıp, yeni yapılandırılan gelişim ekseninin ise Roma mimarisi olarak devamlılık bulduğu

söylenbilir (Mango, 1994).

Aslında, bu yeni kent kurgusu, tamamen özgün olmakla beraber hristiyan dinin şekillendirdiği yeni şehircilik kodlarıyla yeni bir kurguda Roma yaratmak, demekti. Bu Roma'dakine benzer ama ondan üstün, dinsel açıdan ise Roma'dakinden tamamen farklı bir kentin boyutsal modellemesiydi. Benzerlikler ve farklılıkların birarada uygulandığı, ayrılıp, ayıkılarak seçildiği daha sonra ise tekrar bir araya getirilerek yeniden yaratıldığı yeni bir model ve üç boyutlu bir oluşumdur.

1.2 Kentin Roma Döneminde Yapılandırılması, S. Severus'a Atfedilen Kent Kurgusu

Kentin *iconic* kurgusunda Roma dönemini vurgulayan iki önemli yapı bulunmaktaydı; Hipodrom, yeni eksen *Mese*'nin açılışı. Böylece, doğal olarak kentin topografyasında var olan tepeler kentin yeni eksenler *axis urbis* (kent eksenleri) ile yapılandırılması ile yeni birer anlam ve işlev yüklenerek, adeta kentin görsel silüetinde sırasıyla yer almaya başlamıştır.

Kent kurgusu, S. Severus döneminde daha çok birincil ana eksen *Mese Caddesi*, Hipodrom, Akropolis, *Tetrastoon* ve Haliç'e doğru inilince küçük bir liman ve S. Severus surları ile henüz ölçek olarak yeni yeni kurgulanmakta olan çekirdek bir Roma kentini yansıtıyordu. Daha kapsamlı bir tanımlama ile Severus kentinin başlıca nirengi noktaları; Hipodrom, *Tetrastoon* Forumu *Embolos* ve *Zeusippos* Hamamları idi (Çelik, 1996). Bu yapılarla kent aynı zamanda bir Roma kenti

kurgusu göstermekteydi.

Kentin boyutu ikinci tepeye kadar ulaşırsa da, kent aslında S. Severus surlarıyla kara tarafından sınırları çizilmişti. Bu dönemdeki en önemli değişim kentin topografyasına ustalıklı kurgulanan *iconic* Hipodromun kentin silüetinde yerini almasıydı. Bu bağlamda, S. Severus döneminin yapıları incelenecek olursa, en dikkat çeken yapıtı hipodromdu. Bir diğeri ise ikinci eksen olarak yeni yeni şehir boyutuna katılan yeni açılan Mese Caddesiydi ki, bu da kentin gelecekteki gelişim eksenini işaret ederek, kente özellik katacak olan oldukça radikal bir karardı.

Büyük Mese Eksenı

Kentin, S. Severus dönemindeki en dikkat çekici gelişimi bir tepeler eksenı olan, büyük *Mese* eksenı'nın açılması ve gelişimi oldu. Bu eksen, benzer şekilde; Roma'daki, yeniden genişletilip biçimlendirilen *Via Sacra* adlı ana eksen'le örtüşmekteydi (Owens, 2000). Tıpkı Roma'dakine benzer şekilde, büyük eksen *Via Sacra* Roma kenti kurgusunda *Mese* caddesinde uygulanarak genişletilip, geliştirildi.

İlk olarak, S. Severus tarafından açılan ve geliştirilen büyük eksen *Mese*, Byzantion'un ve sonrasında Konstantinopolis

Şekil 4-5. Solda, S. Severus Takı Roma, Kaynak, Nash. E., Bildexicon Top. Zur Rome., Tubingen, 1961. İstanbul, Roma Dönemi Kent Kurgusu. Kaynak, Ayseven, C.E., Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İst. 1312-1912 .s.63.

olarak tanındığı Bizans Döneminde kentin tepeler eksenini işaret eden birincil, ana eksenini ve ana caddesi olmuştur. İlerleyen yıllarda ise Bizans döneminde ise bu defa Konstantinus tarafından da genişletilir ve geliştirilir. Daha sonraları kentin gelişiminde bu eksen öncül bir referans noktası olarak dikkat çeker. Bu eksenin önemi kent İstanbul adını aldığı Osmanlı Döneminde de önemini korumuştur.

Janin'in, *Embolos* olarak tariflediği, Büyük *Mese* caddesi ilk olarak, S.Severus döneminde kendisi tarafından, açıldığını belirtir ve Konstantinopolis'te yerini aldığını altını çizerek (Janin, 1964). "Başkentin içerisinde üçüncü *Embolos*, *Chalce Million*'a ve Forum Konstantinus'a gider, bu cadde S.Severus'un bizzat kendisi tarafından uzatılmıştır" (Janin, 1964).

Mumford, Roma'nın "ana yol" inşa etme yeteneğine dikkat çeker (Mumford, 2007).

Yine Mumford'a göre: "caddeler, daha çok gücün sergilendiği tantanalı, bir gösteri yeri haline geldiğinden böylece geçmişten gelen "cadde" kavramı da Helen geleneğinden farklı olarak, Roma'da oldukça farklı bir kavram haline geldi (Mumford, 2007).

Böylece, bu yeni cadde kavramı Konstantinopolis'e de taşınarak adapte edilmiştir. Bu oluşum; Konstantinopolis şehrinin gelişimi açısından oldukça büyük önem taşıyordu.

Mese, aynı zamanda, Antik Byzantion'un ilk açılan caddesi ve birincil

kent eksenidir.

"Gerçekte, kentin başlangıç noktasıdır burası ve aynı zamanda da I. Eksen oluşturulan kent omurgasının da en önemli ve hayati parçasıdır ve kent bundan sonra bundan sonrası için S.Severus'un açtığı yoldan ilerleyerek gelişecektir, bu da, Byzantion için S.Severus'un önemini vurgulamak açısından oldukça önemlidir (Çelik, 1996).

Böylece *Mese*'nin yıllarboyu sürecek olan Ana Eksen ve ana arter önemini de vurgulayarak gerçekte S.Severus'un ne kadar önemli bir Eksen kentin topoğrafyasına kattığını görülmüş. *Mese*'nin inşası gerçekte S.Severus'un, Byzantion'un en önemli bölgesini çok analiz ettiğinin göstergesidir. Bu nokta, Byzantion'un (0) sıfır noktası olan *Million*'u başlangıç noktası olarak almaktadır. Henüz Ayasofya inşaa edilmemiştir, fakat *Augusteon* Forumunun yerinde kentin ticari merkezi olan, Agora mevcuttur ve bu bölgenin hatta Byzantion'un odak noktası olduğu tartışmasızdır.

Byzantion'un odak noktası tepeler eksenini boyunca, uzanan eksene *Mese* ile bağlantılar ki bu nokta da pek çok eksenin kesişme noktasıdır. Liman Eksen; Akropolis Eksen ve *Mese* Eksen ile böylece tüm önemli Eksenler birbirine bağlantılanmış olur.

Mese'nin önemine dikkat çekilerek ilk dönemlerde, daha sonra inşa edilen Ayasofya'nın önündeki meydana açılan bir kapı ile de bağlantılandığı söylenir. Eyice, *Mese* hakkında, oldukça detaylı bir açıklamada bulunur: "S. Severus'un en önemli

inşaatından biri de, Hipodrom'un kuzeyindeki girişinden surların kara tarafındaki esas kapısına kadar uzanan, Mese adında iki tarafı kolonadlı bir cadde idi ki, bu hemen hemen şimdiki Divanyolu Caddesi'nin izini takip ediyordu" (Eyice, 2006).

Roma çağında Akdeniz Bölgesi şehirlerinde yaygın bir geleneğe göre yapılan iki tarafında sütunlarla sıralanan cadde örnekleri Byzantion'da uygulanmıştır. Yine

buna benzer kolonadlı caddelerden, Anadolu'nun güneyinde; Perge ve Side şehirlerinde bazı örneklerle rastlanır. Böylece Antik şehircilik anlayışına Akdeniz bölgesinin de bir göstergesi olan kolonadlı cadde geleneği Akdeniz'in çok kuzeyinde Boğaziçi sınırına kadar uzanmış olmaktadır" (Eyice, 2006).

Eyice burada, kentin, Roma dönemindeki Perge ve Side gibi diğer şehirlerle bir karşılaştırmasını, yapar. Burada

Şekil 6-7. Solda, Roma Kent Planı. Kaynak, Coaerelli, F. , Roma Medio Republicana, Editori Laterza, Roma, 1973. Sağda, İstanbul, Roma Dönemi Kent Kurgusu. Kaynak, Ayseven, C.E., Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İst. 1312-1912 .s.63.

Roma ile karşılaştırma yaparsak bu karşılaştırma Roma'daki Antik Dönem; *Vicus-Tiscus* veya *Bazilika Aemila*'nın önündeki Roma Forumunun en eski ticari aksı olan portikli yol ile yapılmalıdır.

Sütunlu caddeler en gelişmiş şeklini daha sonraları alacaktır ve özellikle Suriye 'de ki Antik Palmira'nın, sütunlu caddeleri ve Forumları daha sonra Konstantinopolis'te de model olacaktır. Aslında, Roma kenti örnek alınarak kurgulansa da, Byzantion'un çok boyutlu topografyası, Roma'nın düze yakın tepeleri ile pek örtüşmüyordu. Roma *Genius Loci*'sine dayanan *Via Sacra* kentin en eski ve en önemli ekseniydi ve Konstantinopolis'tekinin aksine, Roma'da, tepeler eksenli boyutunda değil, kenti bir vadi tabanı boyunca Akropolis ve Forum ekseninde bağlantılıyordu.

Böylece; S.Severus Döneminin Byzantion (Konstantinopolis) tarihinde en önemli olayı, Hipodrom ve belki de büyük eksen Mese'nin açılışı olmuştur denilebilir.

Hipodrom

S.Severus dönemine atfedilen en önemli değişim devasa yapısıyla kentin topografyasına ustalıkla kurgulanan Hipodromun görsel olarak kent boyutuna getirdiği *iconic* katkıdır. Özellikle, bir Roma kentinin en önemli yapısal özelliği, göstergelerinden biri kabul edilerek Roma'daki en önemli eğlence yeridir. S.Severus'un, Byzantion'da, bu Roma yapısının benzerini yaptırması kente bir Roma kenti kimliği kazandırması ve bir Roma kenti

kimliğini vurgulaması açısından oldukça önemlidir. Kuzey platosu Akropolis'in zıt yönünde, güney yönündeki platoya yerleştirilmiş bu yapının kent kurgusuna ustalıkla uygulanışı, güney kemerlerini açıkta bırakarak, yarı-anıtsal biçimde yamaçtan yükselişi belki de dünyada ilk idi.

Bizans döneminde Ayasofya, mimari ve mühendislik ve de matematik dehanın yapıya yansımaları olarak ne kadar yapıya ulaşmaz bir yapı statüsünü kazanmış olsa da, mühendislik açısından da Hipodrom ve yapının kent topografyasındaki kurgusu da aynı ölçüde bir mühendislik dehasını yansıtmaktaydı. Ayrıca, Romalıların bu alandaki, mühendislikteki uzmanlıkları zaten yeterince bilinmekteydi. Sonrasındaki, *Valens* Kemer de bu mühendislik dehasının yeni bir bir göstergesi olarak kentin derin vadileri betimleyen, eşsiz topografyasında yerini alacaktır. Bu kent kurgusu, kentin üç boyutlu tepeler kurgusuna da işaret ederek, Roma'dan çok farklı olarak topografik yapısal şekillenmelerin rol oynadığı yeni bir formasyonu işaret ediyordu.

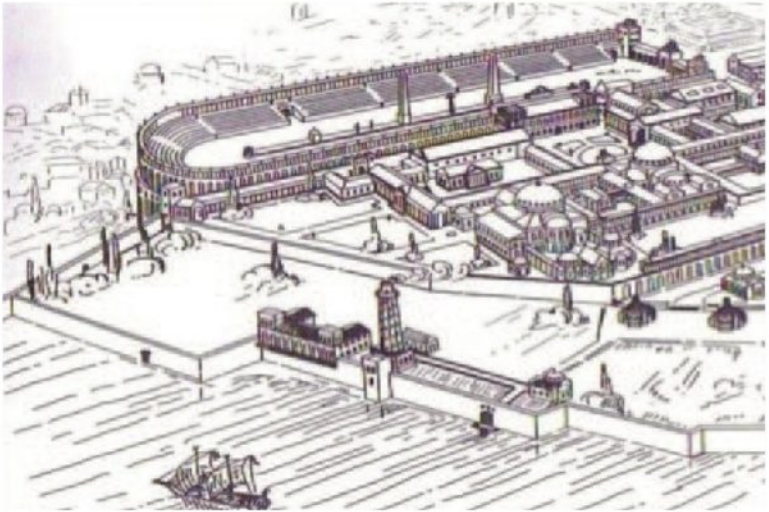
Roma kökenli bir yapısal form olarak Hipodrom, kompleks ve yüksek yapısıyla aynı zamanda, Roma'daki benzeri olarak, Roma'dan aktarıldığı *Capitolium* ve Forum *Trajanus* ile karşılaştırılır. Hipodrom: iki obelisk'i, büyük imparatorluk locası, heykelleriyle, daha sonra Venedik'te ki S. Marco kilisesine getirilip korunan, devasa boyuttaki altın at heykelleriyle *Capitolium*'a ve aynı zamanda Forum *Trajanus*'a benzemektedir" (Ducellier, 1996). S.Severus

aynı zamanda hayvan döğüşlerinde yapıldığı Revaklı *Kynegion*'u yaptırır. *Kynegion*; Mortmann 'a göre Konstantinus zamanına kadar da gelmiştir (Mortmann,).

Kynegion

Janin'de Strategion'a dikkat çekerek, buranın Roma'daki *Campo Marzio*'nun karşılığı olduğunu iddia eder (Janin, 1964). Tarihçiler için iki yer çok önemlidir: Strategion ve Thrakion. Strategion şehrin kuzeyinde birinci tepe ile ikinciye ayıran vadide bir yerde belki de Antik *Sublime-Porte* bölgesinde bulunmalıdır *Camp de Marzio* olarak" (Mortmann, 1892).

Campo Marzio: *Capitolium*'um diğer tarafında Antik Roma'nın sınırlarının dışında, *Tevere*'nin yeni Ekseninde son Cumhuriyet Döneminde Roma'nın yeni eksenini belirleyen önemli yapılandırılmış bölgedir. Yeni Roma'yı simgeleyen ve artık Antik sınırların ötesinde yeni bir kentsel kurgunun oluşuma dikkat çeken en önemli ve devasa yapılanmadır. Bu devasa yapılar bölgesini simgeleyen bir yapının Byzantion'da inşası ise o dönem için Byzantion'da uygulanan yenilikçi Roma şehir politikalarının kent planına yansımadır. Byzantion'un, Roma yönetimi tarafından öneminin ve de belki yönetildiğinin de göstergesidir.

Şekil 8. İstanbul, Roma Dönemi Kent Kurgusu ve S.Severus'un Hipodrom'u inşa ettirmesi.

Kaynak, Dagron,

2. Sonuç; S.Severus Döneminin Kentin Transformasyonuna Etkileri

S. Severus döneminde kent kurusunda her ne kadar kentin Roma kentine transformasyonu için yeni bir kent kurgusu oluşturulmaya çalışıldığı görülse de, Roma kentinin biçimsel kurgu yanında Roma yaşam biçiminin de Roma'dan aktarıldığı görülmektedir. Roma dönemi kent kurgusunda, artık kentin ekstenel gelişimi yönünde de yeni planlamalar gerçekleştirilir. Ana eksen *Mese Caddesi*, *Hipodrom*, *Akropolis*, *Agora*, *Tetrastoon*, *Haliç*'teki küçük bir liman ve S.Severus surları kent Roma kentine dönüşmeye başlamıştır. S.Severus kendi adını taşıyan kara surlarıyla da kara tarafından

sınırları çizilmiş olur.

S.Severus döneminin kente katkıları ve yapıları incelenecek olursa kentin topografyasına ustalıkla kurgulanan *iconic* *Hipodrom*'un kentin silüetinde yerini almasıdır. Bir diğeri ise ikinci eksen olarak yeni yeni şehir boyutuna katılan yeni açılan *Mese Caddesi*dir.

S.Severus dönemi, kent kurgusu ve mimari yapılarıyla kentin daha çok Roma döneminin simgesel gerçekliğinin göstergesi olarak bilinmektedir. Sonrasında ise, Konstantin döneminde, *Ayasofya*'nın da inşası ile kent artık Bizans kenti kimliği ile bambaşka bir kente evrilecektir.

KAYNAKÇA

- Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, TÜRKİYE.
- Arseven, C.E., (1989), Eski İstanbul Abidat ve Mekanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İstanbul, 1312-1912, Turing Yayınları, İstanbul
- Dagron, G., (1984), Constantinople Imaginaire, Etude Sur Le Patria, Presses Universitaires, Paris.
- Dagron, G., (1985), Naissance d'une Une Capitale, Constantinople et ses Institutions, Deuxieme, Edition, Paris.
- Ducellier, A., (1996), Constantinople, 1054-1261, Tete de la Chrétienté proie des Latins, Editions Autrement, Paris.
- Ebersolt J., et Thiers, A., (1910), Le Grand Palais De Constantinople, Paris.
- Ebersolt, J., (1918), Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant, Paris.
- Eyice, S., (1980), Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, Atatürk Konferansları VII.den Ayrışması, TTKB.
- Eyice, S., (1984), Ayasofya, İstanbul.
- Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim yay., İstanbul.
- Eyice, S., (2006), Eski İstanbul'dan Notlar, İstanbul.
- Gabriel, A., (1935), "Le Musée de Saint Sophie", Gazette de Beaux-Arts, XIV., 1935, 235-239.
- Janin R., (1953), La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantine, C.III, Paris.
- Janin, R., (1964), Constantinople Byzantine, Developement Urbain et Repertoire Topographique, Paris 1950-Paris 1960 – Paris 1964.
- Krautheimer, R., (1983), Three Christian Capitals ;Topography and Politics, Berkeley Univ. of California.
- Mango, C., (1984), Byzantium and Its Image , Variorum Reprints, London.
- Mango, C., (1985), Développement Urbain , (IV-VII siècles), Collège de France, Diffusion de Boccard.
- Mango, C., (1994), Byzantium The Empire of New Rome, Phoenix, London.
- Mango, C., (1995), Byzantine Architecture, London, UK..
- Mamboury, E., (1925), Constantinople, Guide Touristique, İstanbul.
- Mamboury, E., (1934), Byzance-Constantinople, Edition Française, İstanbul.
- Mortmann, A.D., (1892), Esquisse Topographique de Constantinople, Lille.
- Ostrogostky, G. , (1991), Bizans Devleti tarihi , Çev. Prof.Dr. Fikret İslitan, T.T.K.V.
- Owens, E.J., (2000), Yunan ve Roma Dünyasında Kent, İstanbul.
- Pinon, P., (2010), "Ayasofya", İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İst. Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Schneider, A.M., (1956), Konstantinopel, Florian Kupferberg Verlag, Mainz und Berlin.
- Tezcan, H., (1988), Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul.
- Yerasimos, S., (1995), 7 centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage, YEM, İstanbul.
- Müller-Wiener, (1977), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Bildlexicon zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977) , YKY, İst., Çeviri, Ü. Sayın.
- Whycherley, R. E., (1986), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, İstanbul. s.186 Caput Mundi

Bizans

Mango ise kentin yapılandırılmasını çok farklı bir şekilde ele alır. Öyleki, “Konstantinus’un mimarları yeni kenti eski kentin içerisine doku olarak nakletmişlerdir” (Mango, 1994).

Her ne kadar kent Helenik kökenlerine ait bölümü saf olarak kalmış olduğu düşünülüp batıya doğru Roma planlamasıyla genişlemişse de, gerçekte bu Roma dokusunun içerisinde ne kadarı Heleni bilinmez. Sadece, kentin gelişim ekseninin, Akropolis’ten Helenik kökenli olarak başlayıp, Roma mimarisi olarak devamlılık bulduğu söylenebilir (Mango, 1994).

Bu kent kurgusu, tamamen özgün

olmakla beraber hristiyan dinin şekillendirdiği yeni şehircilik kodlarıyla yeni bir kurguda Roma yaratmak, demektir.

Bu Roma’dakine benzer ama ondan üstün, dinsel açıdan ise Roma’dakinden tamamen farklı bir şehir modellemesiydi. Benzerlikler ve farklılıkların birarada uygulandığı, ayrılıp, ayıklanarak seçildiği, daha sonra bir araya getirilerek yeniden yaratıldığı yeni bir model oluşumdu.

“İmparatorluk, sadece Iustinianus’un iştirak ettiği görüşü uygulayarak değil,

Roma’nın yeni kurallarını da tekrar ederek, vilayet başkentinin yapıları, şehrin ihtişamını daha da arttıracak şekilde inşa edildi”.

ÖZET

Kent, M.S. 330 yılında görkemli bir şekilde yapılan kutlamalarla resmi olarak kurulur ve sonrasında ise başkent ilan edilir. İstanbul – (Bizans tarihinde bilindiği adıyla Konstantinopolis'in) önem kazanması başkent statüsüne ulaştığı değişim ile gerçekleşir. Başkent ilan edilmesiyle, Roma kentine benzer konum ve statüde olarak ona eşdeğer önemli bir kent haline gelir. Böylece, kendi kent kimliğine atfedilen ve tarihte kentini yerini ve önemini betimleyen çok önemli ünvanlara da sahip olmuştur. Bunlardan bazıları; Roma kenti ile aynı statüde olduğunun bir göstergesi olarak (ve de Roma'ya benzer kurulduğu için *Nuova-Roma Konstantinopolitana* (Yeni-Roma) bir diğeri ise bir Roma İmparatorluğuna ait bir Başkenti olması dolayısıyla da artık bir *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) olarak kabul görmesi esasına dayanan ünvanlardır. Gerçekte, bu kavram antikiteye dayanmaktaydı ve Antik Roma'nın Başkenti olarak Roma da bir *Caput Mundi*; tüm Antik dönem kozmik evreninin de kutsanmış bir başkent idi.

Bu ünvanları, İstanbul'un bir kent olarak dünya üzerinde ne kadar önemli olduğunun da göstergesidir.

Anahtar Kelimeler; Bizans Dönemi, Dünya +Başkenti, İstanbul, *Caput Mundi*, Konstantinopolis, *Nouva Roma*.

1. Giriş.

Tarihte ilk olarak, Roma İmparatorluğunda *Nuova Roma* (Yeni Roma) olarak ilan edilerek resmi kuruluşu yapılan kent, sonrasında Roma İmparatorluğunun doğusunda yıldızı parlayan sonrasında Roma İmparatorluğunun ikiye bölünmesiyle de Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti olarak ilan edilir. İstanbul –(Bizans tarihinde bilindiği

adıyla Konstantinopolis'in)- esas olarak önem kazanması başkent statüsüne yükseldiğinde ulaştığı bu statü değişimiyle gerçekleşir. Başkent ilan edilmesi ile önemi daha da artar. Kent, başkent statüsüyle de Roma kentine benzer konum ve statüde olarak ona eşdeğer önemli bir kent haline gelir.

Böylece, aynı zamanda kendi kent kimliğine atfedilen ve kentin önemini betimleyen çok önemli ünvanlara da sahip olmuştur. Bunlardan bazıları; Roma kenti ile aynı statüde olduğunun bir göstergesi olarak (ve de Roma'ya benzer kurulduğu için *Nuova-Roma Konstantinopolitana* (Yeni Roma) bir diğeri ise bir Roma İmparatorluk başkenti olması dolayısıyla da bir *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) olarak kabul görmesi esasına dayanan ünvanlardır.

1.1 İstanbul Kentinin Kuruluşu, Kente Atfedilen İsimleriyle Mimarlık Tarihindeki Yeri

Kent artık, Roma gibi ve ona eşdeğer statüde bir İmparatorluk başkenti olmuştur. Bu adlandırma, aynı zamanda adını kurulduğu kentten alan Roma İmparatorluğunun mirasının ilk temelleri tamamen Roma kurallarına göre kurulmasa bile Yeni Roma olarak Roma İmparatorluğunun “Yeni Başkenti” olması açısından oldukça dikkate değerdir.

Kentin başkent olmasına ait kaynaklar incelendiğinde, kentin o dönemdeki önemini ve dünya üzerindeki yeri ve değerini belirleyen önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Kentin kuruluşu ve aldığı ünvanlar onu Roma İmparatorluğunun başkenti Roma ile eşdeğer statüye statüye getirerek daha da tanınmasını sağlamıştır.

“Kent başkent olmasıyla beraber böylesine önemli bir mirası da devralıyordu.

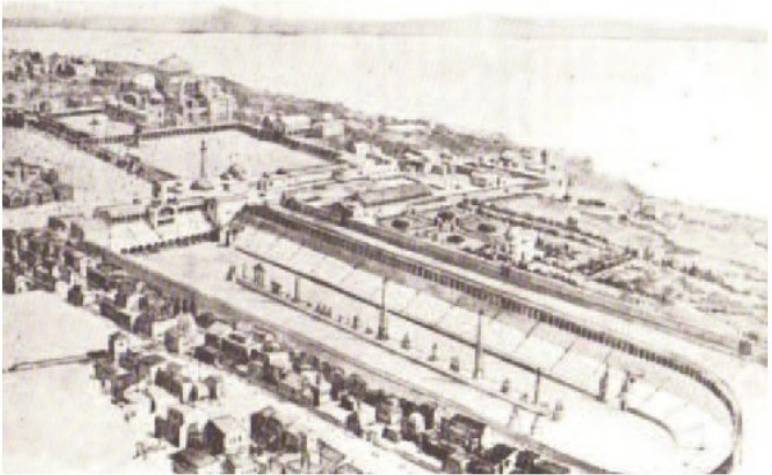
Roma'dan sonra *Nuova Roma* (Yeni Roma) ve *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) olarak dünyada önemli bir konuma gelecekti" (Dagron, 1984).

"Daha henüz *Capitre Nouveau* (Yeni Başkent ya da Dünya Başkenti) olmadan dünyaca önemli büyük kroniklerin üzerinde titizlikle çalıştığı mevcut Bizans şehri beklenmedik bir anda ansızın başkent ilan

edilerek dünyanın merkezi haline geldi" (Dagron, 1984).

Deichmann kentin tarihçesinde ulaştığı en üst seviye ve ünvanını şu sözlerle betimler;

"330 yılında yaşlı Bizantion'un bu kenti başarıyla yükselerek ve kutsanarak "Yeni Başkent" oldu" (Deichmann, 1982).

Şekil 2. Şekil 1. İstanbul, Bizans Dönemi, Konstantinopolis. Ayasofya, Saray ve Hipodrom.

Kaynak, C. E. Arseven, Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, s. 172.

1.2 *Egalite de Titre* Kentin, Roma ile aynı unvana sahip olması

Öyleki, kentin, statüsünün yükseltilmesi ile Roma ile eşdeğer statüde olmasına yönelik yasa ve düzenlemelerin de yapıldığı görülür. Kentin en çok kullanılan ünvanı ise Roma ile benzer ve eşdeğer statüde olduğunu gösteren *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak anılması olacaktır. Her ne kadar İmparator Konstantinus yeni başkentine “İkinci Roma” adını verdiyse de ve daha sonra bazı kaynaklarda kenti *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak tanımlamışlardır” (Runciman, 1990). Kentin tanınması da daha çok bu ad’a ithafen olmuştur.

Janin’e göre : kent resmen Konstantinopolis olan adı halk arasında *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak ta bilinse de aynı zamanda yine imparator tarafından yayınlanan resmi bir deklarasyonla, resmen “İkinci Roma” olarak tanınması istendi.

“İmparator Konstantinus, hala *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak bilinen kentin resmi olarak “İkinci Roma” adını alması için yeni bir deklarasyon yayınladı” (Janin, 1950).

Yeni kurulan kenti, Konstantinopolis’in *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak ilan edilmesinin ardındaki neden ise gerçekte birden fazla idi. İmparatorlukta, Roma’ya eşdeğer yeni bir merkez yaratılması, imparatorun ve Roma imparatorluğunun dünyaya karşı bir üstünlük göstergesi sayılmakla birlikte, Konstantinus’un geçmişte Roma’yı yaratmış olan diğer Roma imparatorlarına karşı da, tek başına kendi adıyla anılan, yeni bir kent yaratması bu bağlamda kendisinin Roma imparatorları arasında anılan adını ve tarihteki yerini ölümsüzleştiriyordu.

Kentin tarihçesinde taşıdığı isimlere bakılırsa;

“*Eutathios*, kentin *Severus Caesar*’ın oğlu *Antonius* (Antoninus) *Bassianus*’tan dolayı Antonina adını taşıdığını söyler ama, bu adın sadece baba *Severus* yaşadığı sürece kullanıldığını yıllar sonra kente Büyük Konstantinus tarafından Yeni Roma Konstantinopolis adının verildiğini anlatır ve *Priscianus* da, I. Konstantinus’tan dolayı kenti *Nova Roma Constantinopolitana* (Yeni Roma Konstantinopolis) olarak adlandırır” (Gyllus, 1997)

“Yeni başkent, sanki bir *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak eski Roma’nın bir antiteziydi, üstelik kaderlerinin bir devamı olarak başka bir davranış göstermeksizin Mimarlık Tarihinde her ikisini de karşılaştırsak ikisi de birer “başkent” olarak tarihte yerlerini alırlar” (Deichmann, 1982).

2. İstanbul Kentinin Roma İmparatoru Konstantinus Tarafından Resmen Kuruluşu,

Kentin Kuruluşu, gerçekte tamamen yeni bir kent kuruluşu olarak algılsa da, gerçekte var olan bir kentin yeni bir isim ile yeni bir kent kimliği ve yeni bir statü kazandırılması esasına dayanmaktadır.

Burada, Dagron’a göre söz edilen : Kentin *Nouva Roma* (Yeni Roma) olmasının ardındaki gerçek neden onun bir merkez yaratılmaya uygun ve çok fazla yapılandırılmamış olarak “yeni bir merkez” olma potansiyelinin yüksekliği idi (Dagron, 1984).

M.S.11 Mayıs’ta, kentin resmi olarak kuruluşuyla Konstantinus’un yeni kentine : *Nouva Roma* (Yeni Roma) veya “İkinci Roma” adı verildi. Bizans kentinin sosyal yaşamının birincil merkezi olan Hipodrom’da taç giyen imparator Tanrıya şükranlarını sundu” (Hutton, 1925).

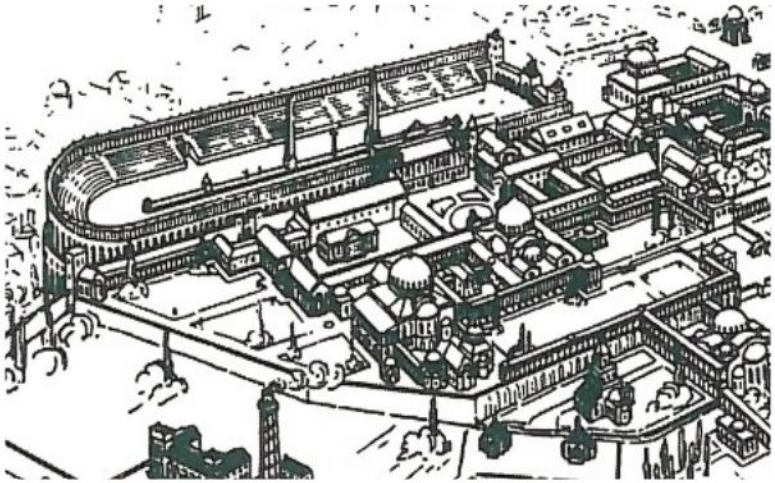
Bu yeni kent gerçekte, eski Roma'nın yerini alacak olan *Nouva Roma* (Yeni Roma) idi. Kentin planı ve kent kurgusu Roma kentine oldukça benzer tasarlanmıştır. "Böylece, *Nouva Roma* (Yeni Roma-Konstantinopolis) kurulmasında da Roma kenti ile benzer kent planlama kurallarına uyuldu ve öyleki, olağanüstü bir şekilde Roma'ya benzer olarak inşa edildi ve hatta taklit edildi" (M. Wiener, 2000). Roma'yı en ince ayrıntılarına kadar örnek alarak inşa edilmiş kentin, 11.5.330 tarihinde görkemli bir dini merasimle açılışı kutlanmıştır" (M. Wiener, 2000).

"Bizans paradoxal olarak *Nouva Roma* (Yeni Roma) oldu (Dagron, 1984).

Nouva Roma (Yeni Roma) olarak aranan, Boğazdaki şehir: M.Ö. 330 'dan beri de doğrulanabilir bir tarihe sahipti". "Patria'ya göre : tarihi bir yer olarak projelerini aydınlatacak yerin hangi kent olduğu da önemli değildi. Kentin tarih öncesine ait olmayan arkeolojik geçmişi devam etmeyen bütün rekonstrüksiyonu birkaç anıtı kapsayan birkaç anıyla başlayabilecek ve böylece bütün imajı kullanılabilecekti" (Dagron, 1984).

Şekil 2. İstanbul, Bizans Dönemi, Konstantinopolis. Kaynak, Bizans Yürüyüş Yolu, s.146.

Şekil 3. İstanbul, Bizans Dönemi, Konstantinopolis. Kaynak, G. Dagron, Constantinople Imaginaire.

Öyleki, tarihçiler “Konstantinus’un adını atfettiği kentini inşa etmekle, şimdiye kadar inşa edilen kentlerin de ötesine geçtiğini belirterek kenti inşa etmek için gösterilen önemin ve özenin olağanüstü boyutta olduğunu vurgularlar” (Pohlsander, 2004). Gerçek şudur ki ; Konstantin’in kentinde, aynı zamanda hiçbir kentte görülmeyecek şekilde; başta Roma şehircilik kuralları ve zengin mimari mirası olmak üzere bu mirası devralmış tüm bu kurallar da şimdiye kadar görülmemiş biçimde uygulamalara sahne olmuştur.

Kentin halkı ise; hala “Romalı” (Roma’ya da Türkçeye aktarılan şekliyle Rum) olarak biliniyordu. A.J. Wharton’a göre : “Eski imparatorluk geleneğinde açıkça ifade

edilmektedir ki kentin unvanı *Nouva Roma* (Yeni Roma’dır) ve İmparatorluk ve halkı ise hala o dönemde de “Romalı” olarak isimlendirilmekte ve bilinmektedir” (Wharton, 1988).

2.1 Konstantinus’un, *Nouva Roma* Yeni bir Roma Kurmasının Arkasındaki Amacı

Konstantinus’un gerçek amacı aslında, yeni bir dinin Başkenti olarak tanınacak gerçek Roma’dan farklı bir statüde (bir dini merkez olarak) Roma’yı kurmak istemesiydi. Pagan geleneklerine göre kurulmuş “Eski Roma” özellikle dini kurumlarında ve işleyişinde, sorun yaratacaktı. Roma’nın Pagan ritüellerine göre oluşturulmuş şehir kurgusu, yeni bir dinin

gereksinmelerine hitap etmekten oldukça uzaktı.

Dini ve resmi (ki yeni din, resmi işleyişle de oldukça grift bir şekle dönüşmüştü.) tüm ritüeller artık “Eski Roma’dan” oldukça farklıydı.

“330 yılında, imparator I. Konstantinius Roma İmparatorluğunun başkentini Roma’dan Byzantion’a taşıdığı zaman eski başkent Roma’ya sırtını çevirerek yeni bir devlet yaratmıştı ve aynı zamanda, paganlığa hala çok bağlı olan Roma aristokrasisinin muhalefeti olmayınca da Bizans’ta yeni bir ilan edileceği bir hristiyan imparatorluğu kurmak daha kolaydı.” (M.Wiener, 2000).

Böylece, *Nouva Roma* (Yeni Roma’nın) diğer bir önemi de tamamen pagan kurallarına göre inşa edilen Roma’nın aksine, ilk dönemdeki bazı yapılar hariç yeni başkent bir hristiyan kenti olarak inşaasına olanak tanımasydı. Kurallar bir kez daha değişiyor, önce Etrüsk sonra Yunan ve nihayet Roma’nın en son mimari kurallarını oluşturan hristiyanlık mimarisi ön plana çıkıyordu.

Bu, Pagan Tapınaklarının döneminin kapandığını ve artık yeni bir dönemin kilise mimarisinin ön plana çıkacağı ve şehircilik kurallarının buna bağlı olarak değişimi demektir.

Roma’ya benzer şekilde inşa edilen imparatorluğun yeni başkenti “Nea Roma”, *Nouva Roma* (Yeni Roma) olarak isimlendirilir. Konstantinopolis tamamiyle Roma’ya benzer şehircilik ilkeleriyle yeni bir Roma olarak inşa edilmiştir. Roma’dan sonra ikinci bir “başkent” ilan edilen kent; sonraları Roma imparatorluğu Doğu ve Batı olarak bölündüğünde doğu Roma’nın asıl başkenti olacaktır. Doğu Roma imparatorluğunun başkenti olarak asıl Roma’nın ününü aşacaktı.

3. İstanbul Öncesinde Roma Kentine Atfedilen *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) Ünvanı

İstanbul’a da Bizans döneminde atfedilen ünvanlardan birisi olarak *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) gerçekte, Roma’ya ait bir tanımlama idi ve aslında temeli (bugün bilinen sembolik dini merkez anlamının dışında pagan Roma’sına) Antikiteye dayanarak, Roma’nın dünya üzerindeki yer’ini belirlemeye yönelik önemli bir kavramdı.

Bu tanım, *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) anlamında olarak içeriğinde; Roma kentinin Etrüsk dönemindeki ilk kuruluşuna, pagan dönemi Roma’sına kadar uzanan sembolik ve dini çok katmanlı anlamları kapsamaktadır.

Gerçekte, coğrafik, siyasi ve politik bir anlam olarak algılsa da, dinsel olarak olarak derin anlamlara sahiptir. Diğer anlamı ise, (aslında Roma’ya özgü ve ona atfedilen anlamıyla) dünyanın da dinsel merkezi demektir ve bu özelliği de sonrasında hristiyanlığa aktarılmış bir kavram olarak pagan kökenlidir.

İstanbul’a da bu ünvanın tanınması, bir anlamda pagan Roma’daki hristiyanlığın ilanının sorun yaratacağını anlayan Konstantin’in, İstanbul’a da bu ünvanı tanıyarak yeni dini burada yeni baştan kurgulamasına dayanan dini, politik ve siyasi bir anlayışa dayanmaktadır.

3.1 İstanbul Öncesinde Roma Kentine Atfedilen *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) Ünvanı ve Evrensel Roma Dünyasının Dinsel Başkenti Olması

Bu tanım, gerçek anlamıyla (Dünya Başkenti) olarak Roma kentinin de sınırlarının büyüklüğünü anlatan bir “Başkent” anlamında olduğu gibi; sembolik olarak Evrensel Roma Dünyasının dinsel bir başkenti anlamındaydı.

Gerçekte kastedilen mana bu idi.

Roma'nın, *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) olarak rolü şüphesiz ki onun doğal konumunu belirliyordu. Roma'da temel kategoriler hiç bir yerde görülmedik şekilde mevcut anlamda biraraya gelmişti ve bu biraya gelme yalnızca, merkezi bir lokalizasyon oluşturmak anlamında değil değişik anlamlarda aktif bir sembolizasyon oluşturmuyordu (Schultz, 1979).

Roma imparatorluğunun başkenti olan Roma, aynı zamanda Evrensel Roma Katolik kilisesinde başkenti tüm Katolik dünyasının merkeziydi. Hem bir dünya imparatorluğunun başkenti olmakla, hem de Katolik dünyasının merkezi olmak iki anlamda birden çıkışıyordu.

C. N. Shultz da dikkat çeker ve gerçekte bu kavramın diğer bir kaynağı da Roma'nın "Roma Evrensel Kilisesinin Merkezi" olmasının bilinen anlamda *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) anlamının da ötesine geçtiğini belirtir (Schultz, 1979).

Aslında, Roma bütün hristiyan dünyasını temsil eden *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) idi; ayrıca sembolik olarak geçmişte dünya üzerindeki en önemli beş hristiyanlık kilisesini de kapsamaktaydı; Roma'daki, Santa Pietro Bazilikası; İskenderiye'de ki Saint-Paul; Kudüs'te ki Saint Laurent; Antakya'daki, Sainte Marie ve Paster Suprem'nin karşılığı olarak Saint Jean de Latran (Hinard, 1991).

Başkent Roma 'daki, Santa Pietro tüm bu katedrallerinde üstünde bir öneme sahip baş katedraldir.

3.2 Roma, Antik Dönem Tanrılarının ve Kozmik Evrenin *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) Olarak

Roma, *Caput Mundi* (Dünya Başkenti)

olarak, dini merkez olmasının da çok öncesinde Antik dönemden kaynaklanan bilinirliğe dayanan bir geçmişe sahipti. Gerçekte, Roma'nın bir *Caput Mundi* (Dünya Başkenti) olarak bilinmesi onun ne kadar önemli bir şehir olduğunu da göstermekteydi. Roma kentinin bulunduğu konum da, topografik olarak son derece kutsal bir bölge olarak tanımlanıyordu. Roma'nın bu özelliği hiç şüphesiz ki antik bir kentin olarak kuruluşunun çok önemli özellikleri biraraya getirmesi ile ilgiliydi.

Bu anlamda, gerçekte, Antik Roma'nın başkenti olarak Roma; tüm Antik dönem kozmik evreninin de kutsanmış bir başkenti idi.

Diğer bir anlamda da, Roma'nın bu birliğinin de Antik Döneme dayandığı da söylenebilir. Roma'nın, Antik pagan döneminde tanrıların yaşadığı ve tıpkı hristiyanlıkta olduğu gibi Antik dönem pagan Tanrıları tarafından da kutsandığından söz edilmektedir.

Roma, çok farklı bir yerleşim yeri idi ve gerçekte Roma, Antik dönem Tanrılarının da evi konumundaydı. Jüpiter, Juno, Diana tapınakları ise Yunan dönemi mimarisinin temel özelliği olan yalınlığından ayrılmaktaydı ve sonuçta biz onun "monumental" (anıtıl) formunu anlamak için bir *cardo-decumanus* (kuzey-güney caddeleri) olan Palestrina'ya gitmeliyiz (Schultz, 1979).

Palestrina ise "kozmetik" sıraya özgü düzenlenmiş Fortuna kültüne adanmış olan yerleşim yerinin kendisini tanımlamaktadır. Tüm bunlardan sonra ise Roma "Genius Loci'sinin" temeli olan ve kenti *Caput Mundi* (dünya başkenti) olarak tanımlayan Roma'nın temeline dönmeliyiz (Schultz, 1979).

Antik dönem Roma'sının *cosmos* (evren) tanımıyla ilişkilendirilerek tanımlanması da ayrıca kentin öneminin bir göstergesiydi. Antik

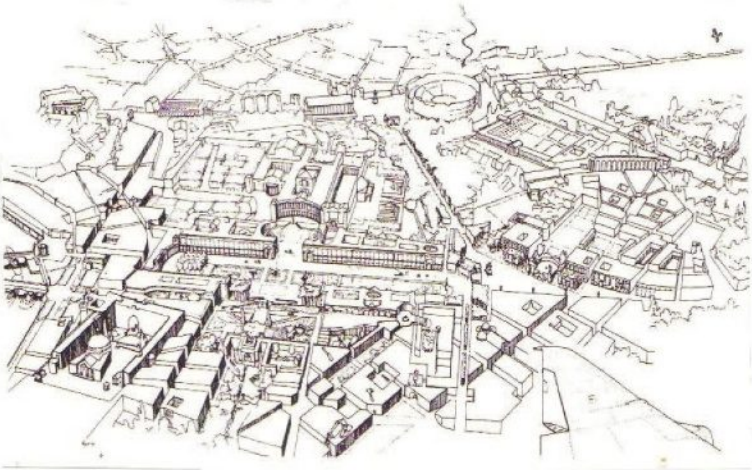
dönemde *cosmos* (evren) kavramının çok farklı bir boyutta algılanmaktadır ve o dönemde henüz tüm evrenin üzerinde yaşanılan yeryüzünü temsil etmektedir. Bu anlamda, Roma kentinin *cosmos* (evren) kavramıyla özdeşleşmesi, kente verilen öneme ve büyüklüğüne (maddi ve manevi anlamda) bağlıdır. Bu kavram Antik dönem yazarlarından Pseuda-Aetikus'a göre; Julius Honorius tarafından bir hipotez olarak "cosmographia" diye tanımlanıyordu (Hinard, 1991).

Bu, *cosmos* (evren) kavramı; hiç şüphesiz Roma kentinin topografik yapılanmasından kaynaklanmaktadır.

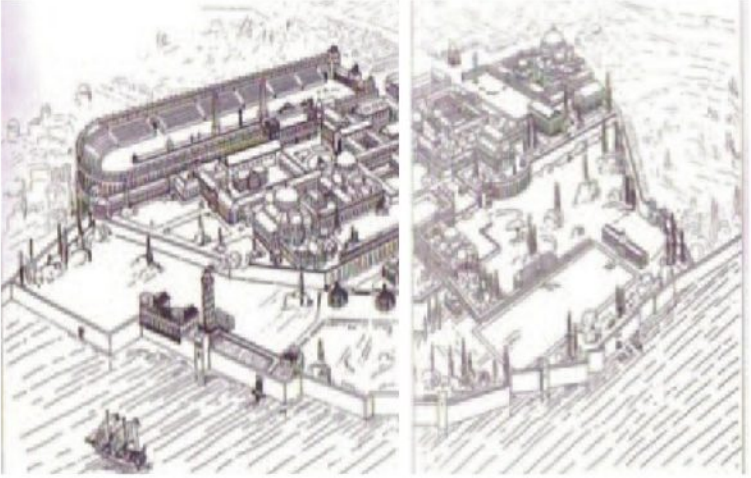
Roma kentinin kendisi de, topografyasını

vurgulayan *orbital* (dönel) merkeze odaklanan kent formuyla (o dönem de henüz bilimsel olarak Evren'i tanımlayan yüksek bir düzeye erişilmiş olmasa da) bir anlamda *cosmos* (evreni) betimlemektedir. Roma bu anlamda, yalnızca gerçek anlamda algılanan yeryüzünün değil aynı zamanda (algılanan) kavramsal evrenin de *Caput Mundi* (dünya başkenti'dir).

Roma kenti; *urbi et orbi* (kente ve dünyaya) adanmıştır ve dini ve politik dünyanın da merkezi ve mirasçısı olarak; kent *Caput Mundi* (dünya başkenti) ve bilinen anlamda dünyanın da merkezidir, ilave olarak Roma kentinin kendisi dünyanın bir modeli olarak tasavvur edilmektedir.

Şekil 4. Roma. Kaynak, Roma, Interrotta, London, 1997, s.75.

Şekil 5-6. İstanbul, Bizans Dönemi, Konstantinopolis. Kaynak, G. Dagron, Constantinople Imaginaire

Şekil 7. İstanbul, Bizans Dönemi, Konstantinopolis. Kaynak, Bizans Yürüyüş Yolu, s.146.

KAYNAKÇA:

Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, TÜRKİYE.

Arseven, C.E., (1989), Eski İstanbul Abidat ve Mebanisi, Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar, İstanbul, 1312-1912, Turing Yayınevi, İstanbul.

Dagron, G., (1984), Constantinople Imaginaire, Etude de Sur Le Patria, Presses Universitaires, Paris.

Dagron, G., (1985), Naissance d'une Capitale, Constantinople et ses Institutions, Deuxieme, Edition, Paris.

Deichmann, F.D., (1982), Rom, Ravenna und Konstantinopel, F.Steiner Verlag, Wiesbaden.

Ducellier, A., (1996), Constantinople, 1054-1261, Tête de la Chrétienté prole des Latins, Editions Autrement, Paris.

Ebersolt J., et Thiers, A., (1910), Le Grand Palais De Constantinople, Paris.

Ebersolt, J., (1918), Constantinople Byzantine et les Voyageurs du Levant, Paris.

Eyice, S., (1980), Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi, Atatürk Konferansları VII.den Ayırtasım, TTKB.

Eyice, S., (1984), Ayasofya, İstanbul.

Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim yay., İstanbul.

Eyice, S., (2006), Eski İstanbul'dan Notlar, İstanbul.

Gabriel, A., (1935), "Le Musée de Saint Sophie", Gazette de Beaux-Arts, XIV., 1935, 235-239.

Gautier, T., (1990), Constantinople, İstanbul, Edition Française.

Hinard, F., (1991), L'espace Urbain et Ses Presentations, L'universite de Paris Sorbonne.

Hutton, W. H., (1925), Constantinople, The Story of the old Capital of the Empire, J. M&Sons Ltd., London.

Hutter, I., (1988), Early Christian and Byzantine, London..

Janin, R., (1953), La Geographie Ecclesiastique de l'Empire Byzantine, C.III, Paris.

Jenkins, R. H. J., (1953), The Byzantium Empire On The Era of Crusades, G. Philip, London.

Janin, R., (1964), Constantinople Byzantine, Development Urbain et Repertoire Topographique, Paris 1950-Paris 1960 – Paris 1964.

Jenkins, R. H. J., (1966), Byzantium The Imperial Countries, A.D.610-1071. Weidenfeld -Nicholson, London.

Jenkins, R. H. J., (1970), Studies of Byzantine History of the 9th and 10th Centuries, Variorum Reprints, London.

Krautheimer, R., (1965), Early Christian and Byzantine Architecture.

Krautheimer, R., (1983), Three Christian Capitals ;Topography and Politics, Berkeley Univ. of California.

Mango, C., (1959), The Brazen House A study of the Vestibule of the Imperial Palace of Constantinople, (Copenhagen:I kommission hos Munkgaard.

Mango, C., (1974), Architettura Byzantina, Elektra Editrice, Milan.

- Mango, C., (1984), *Byzantium and Its Image* , Variorum Reprints, London.
- Mango, C., (1985), *Développement Urbain* , (IV-VII siècles), Collège de France, Diffusion de Boccard.
- Mango, C., (1985), *Développement Urbain*, (IV-VII siècles), Collège de France, Diffusion de Boccard.
- Mango, C., (1986), *The Fourteenth Region of Constantinople* , Mainz.
- Mango, C., (1994), *Byzantium The Empire of New Rome*, Phoenix, London.
- Mango, C., (1995), *Byzantine Architecture*, London, UK..
- Mango, C.&G.Dagron, (1995), *Ass. Of G. Greatrex, Constantinople and its Hinterland*, Papers from Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies, Oxford, April.
- Mamboury, E., (1925), *Constantinople, Guide Touristique*, İstanbul.
- Mamboury, E., (1934), *Byzance-Constantinople*, Edition Française, İstanbul.
- Mortmann, A.D., (1892), *Esquisse Topographique de Constantinople*, Lille.
- Oikonomidés, N. , (1972), *Les Listes de Préséance Byzantines*, Paris.
- Ostrogostky, G. , (1991), *Bizans Devleti tarihi* , Çev. Prof.Dr. Fikret İşıltan, T.T.K.V.
- Owens, E.J, (2000), *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, İstanbul.
- Paoli , U.E. , (1996), *Rome*, Short Run Press, Exeter, Devon U.K. ,1996.
- Parkins, H., M., (1997), *Roman Urbanism*, London, N.Y.
- Pohlsander, H.A. ,(2004), *The Emperor Konstantine*, Taylor&Francis, NY-London.
- Porphyrogenitus.C.,T.T,(1990), *Three Tretises on İmperial Military Expeditions* ,ed., J.F. Haldon, Vienna.
- Procopios , (1994), *İstanbul'da İustinianus Döneminde Yapılar*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Pseudo-Codinos, (1966), *Traite des Offices*, Introduction texte et et traduction par J. Verpeaux, Paris.
- Pinon, P., (2010), "Ayasofya", *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine*, Henri Prost İstanbul Planlaması (1936-1951) İst. Araştırmaları Enstitüsü , İstanbul.
- Runciman ,S., (1990), *Byzantine*, Penguin Books, London.
- Runciman, S., (1969), *The Fall of Constantinople 1453* ,Cambridge.
- Schneider, A.M, (1956), *Konstantinopel*, Florian Kupferberg Verlag, Mainz und Berlin.
- Schneider , A.M., (1950), *Brande in Konstantinopel*, Nachrichten der Academie der Wissenschaften in Göttingen, Phil. Hist. Klasse.
- Schneider , A.M., (1936), *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archäologie Der Stadt* (İstanbul Forschungen VIII), Berlin.
- Shultz , C.N., (1979), *Rome Genius Loci*, Roma Interrotta, AD., London.
- Sozoméne, (1844), *Ecclesiastical History*, Trans.E. Walford (London).

- Stambaugh , J., (1988), The Ancient Roman City, John Hopkins University Press, Maryland.
- Steward, C., (1960), Byzantine Legacy, London.
- Tezcan, H., (1988), Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi, İstanbul.
- Yerasimos , S., (1993), Konstantınıyye ve Ayasofya Efsaneleri, İletişim yay. İst.
- Yerasimos, S., (1995), 7 centuries of Ottoman Architecture, A Supra National Heritage, YEM, İstanbul.
- Yerasimos , S., (2000), İstanbul İmp. Başkenti, Constantinople Capitale d'Empires De Byzance T.T.K.V.
- Müller-Wiener, (1977), İstanbul'un Tarihsel Topografyası, (Bildlexicon zur Topographie İstanbuls, Tübingen, 1977) , YKY, İst., Çeviri, Ü. Sayın.
- A.J. Wharton, (1988), Art of Empire, Pennsylvania.
- Whycherley, R. E., (1986), Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu, İstanbul.
- Zonaras, (1868), Historia Praef. ed., L. Dindroff, Leipzeig.
- Zosimus, (1982), New Historia , translation, R..T. Riley, Canberra.

Enfes Türk kahvesi **VESTEL** *Sade* 'NİN **MARİFETİ**

Vestel Sade 810 Türk Kahvesi Makinesi'nin tuşuna basın, leziz Türk kahvesi deneyimini yaşayın. Üstelik tek seferde 4 fincana kadar kahve yapabilme özelliğiyle.

GOLD

ROSE

SILVER

VESTEL

İstanbul'un Sultanları Evinde

*Fatih Sultan Mehmet'ten sonra
Kanuni Sultan Süleyman'ın
portresi de İstanbul'da.*